

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1982. – *Südostansicht der Kirche.*

ØLGOD KIRKE -

ØSTER HORNE HERRED

Sognet nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Olde-moder (midten af 1300'rne), hvor kirken er sat til en afgift på 6 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). Ifølge indskriften på malmdøbefonten, 1455, var kirken viet *S. Laurentius*. 1495¹ nævnes en sognepræst, Laurids Hansen, men 1500² betjentes sognet af en kapellan, Hans Lyschyn. Sognet har, antagelig siden 1500'rne, haft Strellev (Ringkøbing amt) som anneks.

Kronen afhændede 1720 kirken til amtmand Selio Muller, som straks videresolgte den til herredsfoged Jacob Knudsen til Østergård, Lyne sogn (†1729).³ Efter hans enke Birgitte Cathrine Christensdatters død 1750⁴ købtes kirken 1752⁵ af etatsråd Gerhard Hansen de Lichtenberg til Engelsholm, som 1758 sammen med Lindbjerggård solgte den til birkedommer Peder

Saxesen.⁶ Kirken fulgte herefter Lindbjerggård, indtil godset blev udstykket 1785, hvorefter kirken blev erhvervet af sognets jordejere.⁷ Kirken overgik til selveje 1. januar 1916.⁸

Kirkens adkomstbreve var i senmiddelalderen indført i en *†legende*bog, som var fremlagt på Øster Horne herredsting 1494 og for Varde official 1500.⁹ – Ved klokkeskiftet 10.

Sognefolkene ønskede 1622, at der blev opført et

kapel (jfr. *†kapel*) ved kirken for at skaffe plads til den voksende befolkning, og tilbød selv at hjælpe til ved transporten.¹¹ Efter nedrivningen af kapellet og nordre *†våbenhus* klagede de 1761 over kirkeejeren Peder Saxesen: han misligholdt kirken og havde ladet dem

Fig. 2. Kirken og skolen set fra syd (s. 1517). Udsnit af mindeblad for Ane Kirstine Jens, †1864. Grålaveret tegning. Ølgod Museum. – *Südansicht der Kirche und Schule. Gedenkblatt für Ane Kirstine Jens, †1864. Ausschnitt. Graulavierte Zeichnung.*

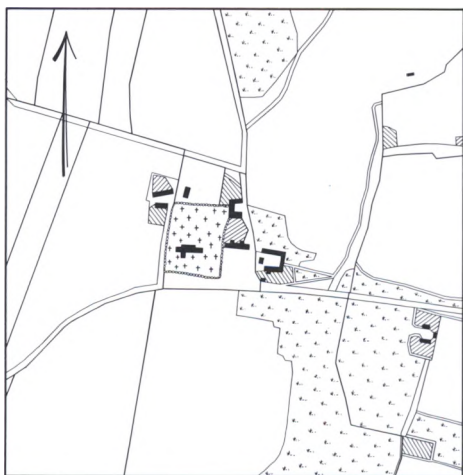

Fig. 3. Matrikelkort 1:10000. Målt 1789 af Ludvig Wessenberg, kopieret af Sehestedt 1856. – *Katasterkarte. Vermessen 1789.*

køre de nedbrudte kampesten til Lindbjerggård og Nørholm.¹²

Til det udhuggede mandshoved og løverelief i kirkens østende (se billedkvadre) knytter sig *sagnet om Hejbøl bonde*,¹³ Han så en aften, at der brændte lys i kirken og gik ind for at slukke, men lysene tændtes igen, tre gange. Da han tredje gang ville forlade kirken, spærrede et uhyre døren. Bonden bad for sin familie og ejendom og lovede at give en skæppe penge til en udvidelse af kirken. Så stak han uhyret ned og slap ud, men en hoppe, som han havde glemt at bede for, lå død. Som tak for sin redning bekostede han opførelsen af apsis, hvor han selv, udyret og skæppen med penge blev udhugget til minde. – Et andet sagn vil vide, at kirkens tømmer er hugget i Havlund mose.¹⁴

Mønter. Under en arkæologisk undersøgelse af kirken fandtes 1959¹⁵ i alt 171 spredt liggende mønter, hvoraf 121 danske fra perioden Valdemar I – Frederik IX. Blandt de ældste danske mønter var to slået under Valdemar I, to under Valdemar II. Blandt de tyske var en penning fra Osnabrück fra o. 1150 samt en hidtil ukendt hulpenning fra Burg på Femarn fra o. 1400.¹⁶

Kirken ligger på en højning i stationsbyens vestlige udkant. Terrænet falder svagt mod landevejen i syd og østover mod den gamle skole og kroen. Den store *kirkegård* er udvidet i flere omgange. Den var 1862⁸ overalt hegnet af kampestensdiger (jfr. matrikelkort 1789, fig. 3) og målte da 120 alen øst-vest og 165 alen nord-syd (svarende til ca. 75 × 100 m). 1876 førtes kirkegården frem til vejen i syd og udvidedes samtidigt mod vest; 1910 og 1974 blev den igen betydeligt udvidet mod vest.⁸ Om den østre del af kirkegården er en tjørnehæk i syd og bøgehække i nord og nordøst, plantet på den nedre del af det tidligere stendige. Mellem det syd-østre hjørne og hovedindgangen i øst er diget 1910 omdannet til en cementsat kløvestensmur. Det vestre afsnit hegnes ligeledes af tjørn i syd og af bøg i nord. En nord-syd gående birkeallé, vest for tårnet, markerer formodentlig så nogenlunde det gamle vestskel.

Indgange. Den omtalte indgang i øst er kirkens gamle *køreport*, opført 1804¹⁷ og 1881¹⁸ udvidet med en ganglåde i syd. Port og låge lukkes af sortmalede gitterfløje med spydod, ophængt mellem to store og en mindre pille af røde mursten, afdækket med aftrappede granitplader og kronet af en kugle. Som type minder indgangs-

Fig. 4. Kirken og skolen set fra sydøst (s. 1517). Akvarel, antagelig af Niels Tranbjerg Bruun, lærer i Ølgod 1857-79. Ølgod Museum. – *Südostansicht der Kirche und Schule. Aquarell, wohl von Niels Tranbjerg Bruun, Schullehrer in Ølgod 1857-79.*

partiet om portene ved de Nørholmske kirker (sml. f.eks. Tistrup, s. 1494) Birkealleen vest for kirken har indgange til kørende trafik i syd og nord, og i det søndre hegn, længere mod vest, er en tilsvarende indgang.

†*Indgange*. Ifølge kirkesynet 1713⁴ var porten gammel og brøstfældig; en hvirvel (»svingel«) ved den østre stette burde fornyes. I forbindelse med opførelsen af den eksisterende port, 1804, muredes nye piller til en ganglåde i det senere udflyttede, søndre kampestensdige, og en *†rist* blev repareret.¹⁷ 1862⁸ nævnes foruden porten tre små indgange med hvirvler (»trækors som løber rundt på en sten«). Disse »kryds« ønskede synet 1872 fornyet og befæstet, så de ikke kunne fjernes.⁸ Den søndre indgang er gengivet på en lille skitse af kirken og kirkegården 1864 (fig. 2).

Ved kirkegårdens nordvestre hjørne lå en gård, tilhørende kirken. Af en fæstekontrakt

1816 fremgår det, at fæsteren bl.a. skulle vedligeholde kirkegårdsdiget. Kirkegården måtte ikke bruges til andet end høslet, og der måtte ikke holdes løse eller tøjrede kreaturer på den. Uden for kirkegården måtte kreaturerne ikke tøjres så nær diget, at det kunne lide skade der-ved.¹⁸

1862 var der endnu ikke foretaget regulering af gravstederne. Kirkegården lå fremdeles i græs, således som det fremgår af tegningerne fig. 2 og 4. I forbindelse med udvidelsen 1876 ønskede synet, at det nye hegn blev beplantet, og gravstederne »planeret« (reguleret).⁸ Et fotografi fra 1896 (fig. 16) viser, at kirkegårdens nordre del længe bevarede sit græstæppe, og endnu i 1920'erne var der græsklædte partier mellem de indhegnede gravsteder.

Den tidligere *skole* øst for kirkegården er opført 1892. På samme sted lå siden 1600'erne et

Fig. 5. Kirkens sydside 1:300, målt og tegnet af A. T. Hagerup 1901. Ølgod Museum. – *Südseite der Kirche, vermessen und gezeichnet 1901.*

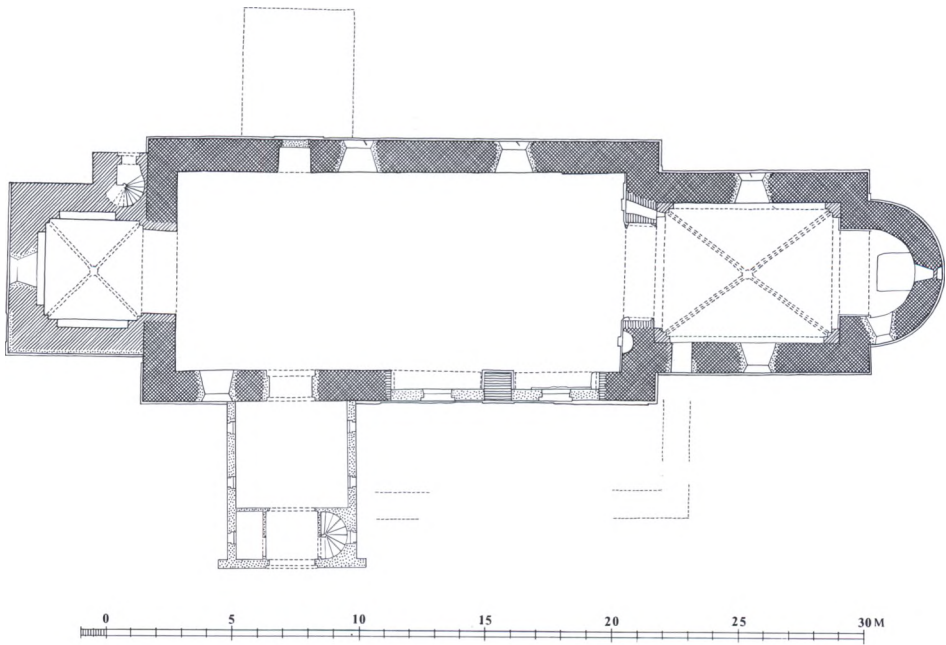

Fig. 6. Grundplan 1:300. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1980. Tegnet af MN 1988. De stiplede linier syd for kirken angiver fundamentrester til $\dagger$ kapel, fremdraget 1955 og 1988 (s. 1526). – *Grundriss. Die Punktlinien südlich der Kirche zeigen Sockelreste einer $\dagger$ Kapelle, freigelegt 1955 und 1988.*

$\dagger$ degnebol, oprindelig blot et fem fags hus med kálhave op mod kirkegårdsdiget (fig. 2 og 4).¹⁹ Bønderne fremholdt 1761,¹² at de selv havde ladet skolen bygge, og beklagede, at den havde

overtaget våbenhusets funktion som redskabsrum og kalkslageri (se nordre $\dagger$ våbenhus). På fig. 4 fremtræder skolen som et vestjysk hus med hvidtede gesimser og skorstene. – På plad-

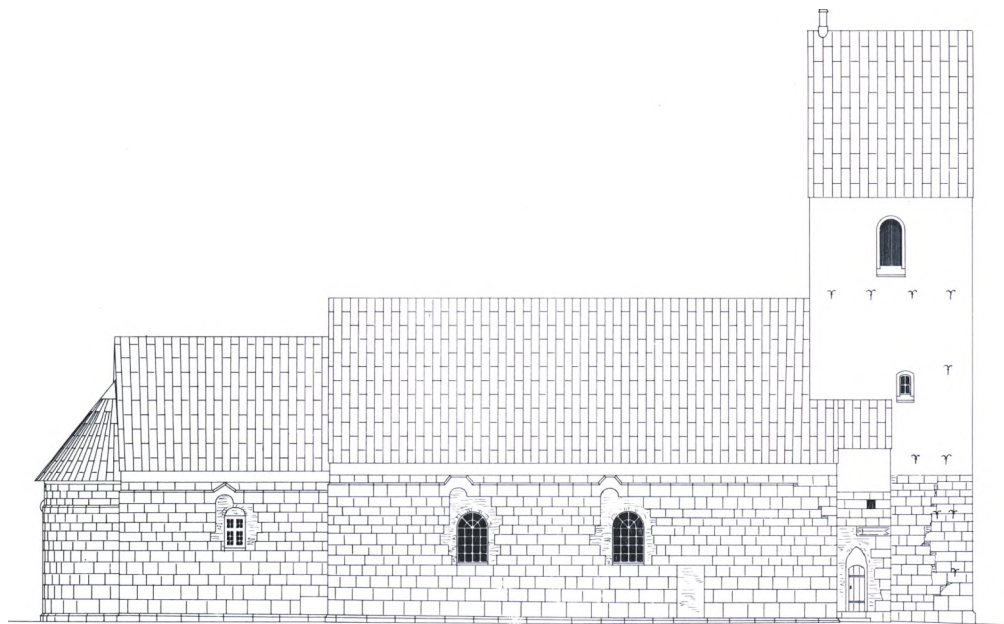

Fig. 7. Kirkens nordside 1:300, målt og tegnet af A. T. Hagerup 1901. Ølgod Museum. – *Nordseite der Kirche, vermessen und gezeichnet 1901.*

sen foran kirkegårdsporten er 1898 rejst et mindesmærke over unge fra sognet, der faldt under krigene 1848-50 og 1864.²⁰

Et *ligkapel* vest for tårnet er opført 1970 efter tegning af arkitekterne Rolf Graae og Richard Aas. Det afløste et kapel på samme sted fra 1920.

BYGNING

Kirken er et betydeligt romansk monument, bestående af apsis, kor og skib, opført efter en nøje gennemtænkt plan. Ved skibets vestende er o. 1500 tilføjet et tårn, mens et kapel ved skibets sydside, tilbygget i 1620'rne, blev nedrevet allerede 1760. Samme år nedbrød man et søndre og nordre våbenhus, som formodentlig stammede fra senmiddelalderen. Et lille våbenhus i syd, fra 1760, blev 1960 afløst af det nuværende. Kirkens orientering har afvigelse til syd.

I forbindelse med sidste hovedrestauration gennemførtes 1959 en *arkæologisk undersøgelse* af skibets gulvlag, hvor man ikke fandt kulturlag ældre end den nuværende stenkirke. Nogle stolpehuller ca. 0,9 m inden for nordmuren blev tolket som stilladshuller fra kirkens opførelse, og ud fra manglen på trækirkelevn skønnede man,

at kirken var bygget på bar mark.¹⁵ Det bør dog fremholdes, at mulige spor af en trækirke kan være gået tabt eller gemme sig under koret, hvis gulvlag ikke blev undersøgt.

Materialer og teknik. Den statelige romanske bygning, 31,5 m lang, er ud- og indvendig opført af *granitkvadre* over en profileret sokkel, hulkel over rundstav. Trods små uregelmæssigheder (jfr. s. 1416, fig. 4-7) er soklen så ensartet under alle tre bygningsafsnit, apsis, kor og skib, at den må være blevet til på én gang; og alt i alt forekommer det sandsynligt, at bygningen er opført under ét uden længerevarende afbrydelser. Soklens kraftige udladning tyder muligvis på et ret sent opførelsestidspunkt, måske o. 1200. Under opmuringen er de største sten som vanligt brugt fornedet; således måler de fem nederste skifter i apsis, regnet nedefra og opad, henholdsvis 58, 50, 45, 42 og 38 cm. I soklen indgår meget lange kvadre, én måler 2,2 meter, og flere er omkring to meter lange. Stenhuggerarbejdet, der har fundet sted omkring kirken,²¹ er af høj kvalitet. Den fine behugning opleves bedst i soklen og i apsisbuens vanger, hvor der er anvendt en finkornet granit. I korets overvægge står kvadrene med tynde knivfuger.

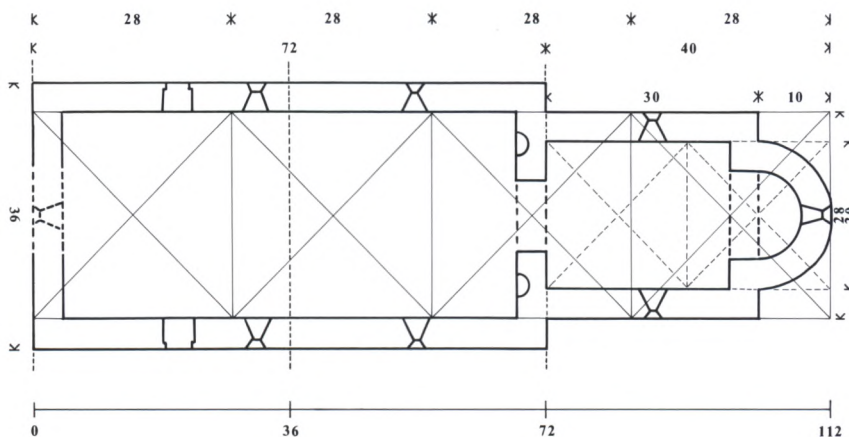

Fig. 8. Principskitse af det formodede system ved afsætningen af den romanske kirkes plan. Måleenheden er en fod på 28 cm (s. 1520). 1:300. Udkast af NJP, tegnet af MN 1988. – *Entworfen Skizze von dem vermutlich verwendeten System zur Markierung des Grundrisses der romanischen Kirche. Masseinheit ist Fuss, 28 cm.*

Men sine steder er der tillige anvendt en storkornet og grovåret granit, så stenhuggerne flere gange har måttet »pynte« defekter i kløvefladerne med fordybede trekanten (undertiden lig strygejern) eller firkanten. En enkelt gang er det blevet til et lille kors i apsidsens 4. skifte i nordsiden. En aftrappet, kvadratisk fordybing, ca. 22

× 22 cm, i en kvader i korets nordside, ved skibets nordøstre hjørne, kan minde om en helgen-grav (se †sidealterborde).

Proportioner. Grundplanen viser, at det romanske anlæg er afsat med stor nøjagtighed. Murene danner rette vinkler, og korets ydersider flugter med skibets indervægge. En simpel geometrisk analyse (fig. 8) får som resultat, at kirkens grundplan er udstukket ved hjælp af fire kvadrater, hver med en side svarende til korets udvendige bredde. Yderligere ses det, at skibet udgøres af to større kvadrater, hvis side svarer til skibets udvendige bredde; skibets længde er altså lig den dobbelte bredde. Den anvendte måleenhed er formodentlig en kort fod på ca. 28 cm.²² Målt med denne enhed er koret over soklen 28 fod bredt, og skibet er 36 × 72 fod. Kor og apsis er tilsammen 40 fod lang. Apsiden, hvis centrum findes i korgavlens murflugt, har en radius på 10 fod, og apsisbuen er 12 fod bred.²³ Kirkens samlede længde er 4 × 28 = 112 fod²⁴ (4 × korets bredde), mens murtykkelsen er ca. 4 fod, idet skibets mure dog er tykkere (120 cm mod ca. 112 cm i kor og apsis). – Den regelmæssighed, hvormed kirken er afsat, må forudsætte et nøje gennemarbejdet byggeprogram og en tegning, før byggeriet kunne tage sin begyndelse.²⁵

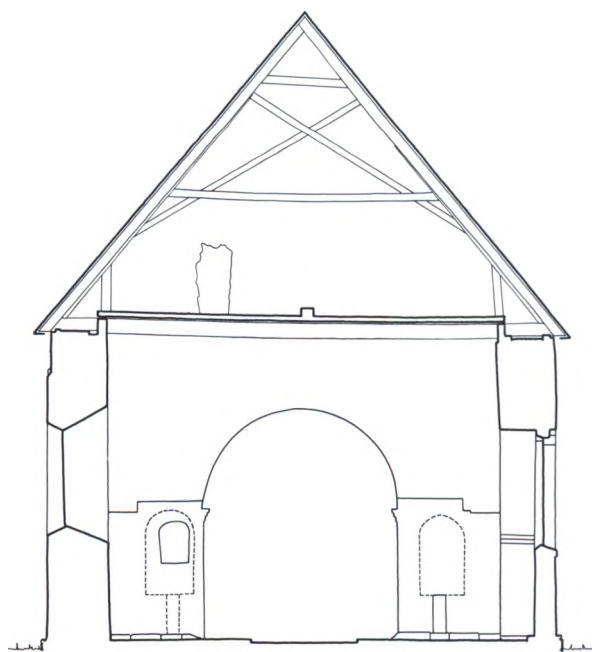

Fig. 9. Tværsnit 1:150 gennem skib, set mod øst. Målt af Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1980; enkelte tilføjelser ved EIM 1982. Tegnet af MN 1988. – *Querschnitt durch das Schiff nach Osten*

Facaderna (fig. 5 og 7) præges af samme omhu som planen og synes som denne nøje gennem-

Fig. 10. Kirken set fra sydøst 1892. Fot. i Ølgod Museum. – *Südostansicht der Kirche 1892.*

tænkt. Som et usædvanligt arkitektonisk træk ses øverst i både apsis, kor og skib et *højtsiddende skråkantled*, der som en »omvendt gesims« formidler et tilbagespring i overkanten af henholdsvis 10., 11. og 12. skifte. Et lignende skråkantled findes i Horne kirkes kor (s. 1445), men dette sidder lavere, i oversiden af 5. skifte. I Ølgod har skråkantledet strakt sig hele bygningen rundt og har nærmest karakter af et om-løbende »bånd«. Midt i apsisrunden indgår en kvader med udbygget mandshoved, måske Kristus selv (fig. 11 og 13), der så at sige knytter hele kirken sammen. I langmurene er skråkanten komponeret sammen med vinduernes overliggere og ført rundt om oversiden af dækstenene. Også indvendig i korets sidevægge samt i triumfmurens vestside træder facaderne tilbage, men her noget lavere, omtrent midt i muren (se ndf.).

Vinduer. Apsidens *cirkelvindue* er udvendig dannet af to kvadre.²⁶ Den tilmurede lysning

ligger nær den ydre murflugt. Indvendig har vinduet en vandret underkarm (jfr. fig. 14). Sydsidens vinduer er alle gået tabt, mens nordsidens tre vinduer, et i koret og to i skibet, stadig spores (jfr. fig. 7). Vinduernes overside indrammes som nævnt af det omtalte skråkantled, der er intakt i nordmurens fulde længde, hvorfor man tør slutte, at kirken trods sin betydelige størrelse kun har haft tre vinduer i hver langside. Da vestenden således må have virket meget mørk, er det vel rimeligt at forestille sig endnu et vindue i skibets vestgavl, hvor senere tåmbuen blev brudt igennem. Nordmurens vinduer, der er delvis ødelagt ved indsættelse af større vinduer, dækkes som nævnt af monolite overliggere, i koret formet som en spids gav, i skibet som tresidede toppe; karmene har været udformet i bygningskvadrene. Vinduerne sidder højt, den udvendige bund i skibets åbninger ca. 3,5 m over den profilerede sokkel. Korvinduet, som i ydre murflugt er lidt bredere end skibets, har

Fig. 11. Kirken set fra nordøst. NE fot. 1982. – *Nordostansicht der Kirche.*

indvendig bevaret den østre halvdel af sin overligger, der synes at have været kantet af en rundstav.

Døre. Skibets lave, retkantede norddør (højde over sokkeloverkant: 196 cm) var tilmuret inden 1760 (se nordre $\dagger$ våbenhus). Den dækkes udven-

dig af en stenhjælke, og karmene, der nu er noget forstyrrede, har været sat af kvadre. Indvendig rager dækstenen ca. 10 cm ind i rummet. Syddøren, der blev betydeligt udvidet 1912,²⁷ har formodentlig haft en tilsvarende enkel udformning. Døren står med en høj rundbuet granitindfatning, som indrammer et tympanonfelt med Jesumonogram fra 1912.

En *præstedør* vestligt i korets sydside (højde over sokkel: 190 cm) er genåbnet 1960 (ark. Richard Aas og Rolf Graae). De udvendige karme er ommuret i tegl, og som dæksten er anbragt en glathuggen, bornholmsk granitoverligger. Døren, der oprindeligt har været ca. en meter bred, har indvendig bevaret den østre, kvadersatte karm samt østre halvdel af et kilestensstik omsluttende en slags tympanonfelt, mens den vestre karm er ommuret i tegl (formentlig i forbindelse med hvælvs-lagningen), hvorved døren blev ca. 15 cm smallere. Udvendig danner soklen tærskel, og en lignende, profileret sokkelsten er benyttet som indre tærskel.

Iagttagelser under dørens genetablering 1960 synes at vise, at den efter en omdannelse i 1620'rne (en udhugning i vestre karm) blev sat i forbindelse med sydkapellet, og formentlig først er sløjfet ved kapellets nedrivning 1760. En skråtløbende åbning i dørens vestre side har ledt ind til kapellet igennem skibets sydmur, hvor udmundingsens vestre fals ses 0,9 m fra hjørnet.

Billedkvadre. I ydermurene indgår tre relief-

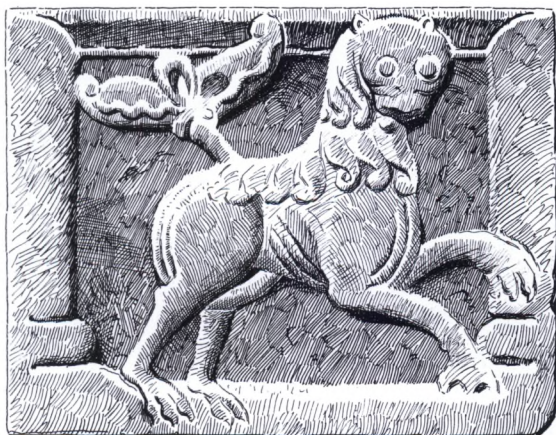

Fig. 12a-b. Billedkvader med løve i skibets nordøstre hjørne (s. 1523). a. NJP fot. 1986. b. Tegning af E. Rondahl 1896. – *Bildquader mit Löwe. Nordostecke des Schiffs.* a. Foto 1986. b. Zeichnung 1896.

Fig. 13. Mandshoved (Kristus?). Billedkvader i apsis (s. 1523). NE fot. 1982. – *Männerkopf (Christus?). Skulpturstein in der Apsis.*

hugne billedkvadre: 1) et mandshoved øverst i apsis, 2) en løve i korets nordøstre hjørne,²⁸ 3) en karmsten(?) med søjle, sekundært anbragt i trappehusets nordside.

1) (Fig. 13). Det skæggede mandshoved (Kristus selv?) er ca. 36 cm højt; øjnene er ovale, skægget er spidst, og det lange hår er trukket om bag ørerne. Hovedet er hugget i ét med en krum kvader, som er anbragt stik øst, midt i apsidens skråkant i 10. skifte (jfr. fig. 11), tre skifter over cirkelvinduet. Ved denne centrale placering kan hovedet sammenholdes med relieffet af den tronende Kristus i Viuf kirke, Vejle amt, hvor Frelseren (med skriftbåndet: »ego sum via, veritas et vita«) oprindeligt har siddet i soklen i en nu nedreven apsis, formodentlig anbragt under cirkelvinduet.²⁹ I Ølgod indgår hovedet som nævnt i et vigtigt arkitektonisk led, den højsiddende skråkant, der omfatter og in-

deslutter hele bygningen, hvorfor tolkningen af hovedet som et symbol på Kristus er nærliggende.³⁰ Ved sin placering højt i muren og yderst i rundingen har hovedet kunnet ses under en bred synsvinkel.

2) (Fig. 12 a-b). Løverelieffet er udhugget i østsiden af en hjørnekvader, 50 × 66 cm, indsat i korets nordøsthjørne, 2. skifte over soklen. Dyret, der flankeres af to søjler, er vist med lokket manke. Halen, som stikker mellem benene, ender i en dusk, formet af akantusblade.

3) (Fig. 61). I en kvader, 20 × 100 cm, indmuret i tårnets trappehus (jfr. fig. 7), er udhugget en kvartsøjle med stiliseret kapitæl og base. Stenen, der synes for kort til at have tjent som (korbue)kragbånd, kan minde³¹ om to karmsten i Oddense kirke, Viborg amt, der formodentlig har dannet siderne i en forsvundet portal og nu er indmuret i tårnet. Disse karmsten er dog næ-

Fig. 14. Triumfmuren set fra vest under restaureringen 1960. Foto: R. Aas og R. Graae. – *Westansicht der Triumphwand bei der Restaurierung 1960.*

sten dobbelt så lange som den søjleprydede kvader i Ølgod.³²

Indre. Apsidens krumme væg, der har cirkelvindue og dækkes af et *kvartkuglehvælv*, er muret af marksten, mens den harmonisk formede *apsisbue* (fig. 18) er sat af fint forarbejdede kvadre, hvoraf flere, i vangernes hjørner, er stillet på højkant. Forholdet mellem buens bredde og højde er 1:1½ eller 12 × 18 fod (jfr. ovf. om bygningens måleenhed). Vangernes sokler, der er skråkantede i syd og profilerede i nord, er ført om på korets østvæg, hvor de fortsætter bag de senere indmurede hvælpiller. Apsisbuen, der igen er hvidtet, efter at den 1883-1960 stod i blank mur, er forsynet med profilerede *kragbånd*, hvoraf den søndre og muligvis også den nordre, med udhugne, stilerede blomster og korstegn, er indsat 1914²⁷ ved et »skråsnit« i vangernes. Arkitekt Hagerups opmåling 1901 viser,

at de gamle bånd har været rigt profilerede.³³

Triumfmuren (fig. 14) stod oprindeligt med en smal koråbning, flankeret af to sidealternicher. Muren er som de øvrige vægflader kvaderklædt fra gulv til loft; midtvejs træder vægplanet ca. 10 cm tilbage. Korbuen, med vanger af granitkvadre, kan være udvidet allerede i middelalderen. I ret sen tid, sandsynligvis i forbindelse med sydkapellets opførelse o. 1622, er den runde bue ommuret i tegl. Ved denne lejlighed fik åbningen kragbånd af tre teglstensskifter, tydeligt beslægtede med vederlagsmarkeringerne i de to tilmurede arkader i skibets sydmur: et kvart rundt skifte over skifte med lille skråkant over et glat skifte. Udgravningen 1959 fastslog, at koråbningen oprindeligt kun var ca. 2,5 m bred,¹⁵ eller lidt under en trediedel af murens længde. Den smalle åbning, der har afsondret koret fra skibet, har som apsisbuen været forsynet med

Fig. 15. Den østre del af skibets sydvæg med tilmurede arkader til $\dagger$ kapel. Foto: R. Aas og R. Graae. – *Ostteil von Südwand des Schiffes mit zugemauerten Arkaden zur $\dagger$ Kapelle.*

en omløbende sokkel, der endnu er bevaret langs triumfvæggen. Springet i vægplanet, 2,25 m over soklen, formidles af et skråkantled, som stiger et kvaderskifte over alternicherne (sml. løsningen i skibets nordfacade, fig. 7).³⁴ De to rundbuede ($\dagger$)*sidealternicher*, der er tilmuret med tegl og granit, måler ca. 1,6 $\times$ 0,9 m. Under nicherne og sammenhørende med disse findes to lisénagtige, rejste kvadre, der vel har båret en alterplade (se inventar). Begge liséner hviler på et fremspring i soklen, men i nord er lisenens skaft trukket tilbage i murplanet.

I den nordre alterniche er der efter tilmuringen brudt en *skråtløbende åbning* (på engelsk en »squint«) med retning mod højalteret. Hullet, der er rundbuet, måler ca. 80 $\times$ 40-55 cm og har bund ca. 135 cm over triumfvæggens sokkel. Åbningen er brudt igennem korets nordvestre hvælpille og kan tidligst være etableret i sen-

middelalderen, sandsynligvis i 16-1700'me. Ved sin placering i skibets østende kan åbningen ikke regnes for et egentlig hagioskop,³⁵ men må som foreslået af Jacob Helms være kommet til, for at man kunne følge altertjenesten fra Lindbjerggårds herskabsstol (se inventar). Hullet er genåbnet 1960, efter at det en tid havde været tilmuret i vestre side.

Kor og skib har oprindelig stået med flade bjælkelofter, således som skibet stadig gør det. Korets østre *taggavl* er velbevaret, af granitkvadre ude og inde, og forsynet med en oprindelig, retkantet gennemgang til apsidens tagrum. Også triumfgavlen er af kvadre, mens skibets vestgavl er nymuret ved tårnets opførelse.

Tagværkerne er af eg og middelalderlige, men ikke de oprindelige. Over apsis er spærene indføjede i en gotisk konge med affasede hjørner og en krone, hvori spærene er samlet. Korets otte

spærfag, der vel er samtidige med hvælvs-lagningen, har to lag hanebånd og korte spærstivere med øksehugne stregnumre på østsiden fra vest mod øst. Skibets 17 fag er af krydsbåndstype.

Senmiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Koret blev i 1400'rne dækket med et *krydshvælv*, hvilende på falsede hjørnepiller, helstens skjoldbuer og halvtstens, profilerede ribber med kraftig rundstav og plattery (sml. Horne s. 1446).

Tårnet, hvis hvælv er dekoreret af den såkaldte Liljemester (se †kalkmalerier), er formentlig opført i tiden ca. 1500-20. Klokkestokværket og gavlene er ommuret 1757. Forneden er tårnet af kvadre fra skibets vestgavl, hvorfra den udflyttede, profilerede sokkel også stammer. Herover er murværket af munkesten i munkeskifte, nu med talrige jernankre på alle sider. Østmuren hviler på skibets gavl, hvis trekant som nævnt er fjernet i forbindelse med byggeriet. Tårnrums krydshvælv har kvartstens ribber, som udspringer fra halvtstens hjørnepiller. Mod syd, vest og nord har rummet store spidse, skjoldbuelignende blændinger. Mod skibets gavl er muret en høj spids skjoldbue af samme form som tårnarkaden, der er brudt igennem skibets vestmur. Et vindue i tårnets vestside er 1903 forsynet med en rundbuet støbejernsramme.²⁷

Adgangen til mellemstokværket er gennem en spindeltrappe i et fremspringende trappehus i nord, hvis dør har fladbue under spidsbuet spejl. Den runde spindel har løbermuret skakt og loft af udkragede halvtstens stik. Overdøren er fladbuet med stigende, aftrappet overdækning gennem tårnets nordmur. Mod vest har trappen to små lysglugger. I det høje mellemstokværk er i nord en høj, fladbuet spareblænding med oprindelig, fladbuet lysåbning. Sydmuren og vestmuren er delvis fornyet i forbindelse med ombygningen 1757. Der er åbne bomhuller i alle fire sider. En rundbuet, falset dør til skibets tagrum er senere gennembrudt.

I klokkestokværket ses kun munkestenmurværk (med ridsefuger) i det nordøstre hjørne, resten er fornyet »1757« (jernankre udvendig i sydmuren) og har mod hvert verdenshjørne et rundbuet, ud- og indvendig falset glamhul. De

øst-vest vendte gavle har lignende, rundbuede glugger, nu udvendigt skjult af urskiver. I hver galvspids er en oval blænding med svagt fremspringende indfatning. Tårnets ombygning 1757 blev foretaget på initiativ af kirkeejeren Gerhard de Lichtenberg, og arbejdet udførtes af murer-mester Peder Torlund, som ifølge en erklæring 1761¹² »havde afbrudt det store klokketårn ca. 9 alen fra oven og ned« og skalmuret den søndre og vestre side fra grunden i to til tre stens tykkelse. Ifølge præstens indberetning til Ole Worm havde Ølgod 1638 »en høj tårn med 4 gavle«,³⁶ dvs. fire †*spidsgavle*, formodentlig svarende til tårnet i den nærliggende Sønder Borris kirke (Ringkøbing amt).

Det nuværende *våbenhus* foran skibets syddør er opført 1960 efter tegning af arkitekterne Rolf Graae og Richard Aas. Den tidstypiske, lidt undersætsige bygning er hvidkalket og blytækt og rummer tillige toilet og underliggende fyrrum.

Indtil 1760¹² havde kirken våbenhuse i både syd og nord ligesom i f.eks. Janderup (s. 1039). Hvornår husene er kommet til, kan ikke afgøres. De nævnes 1638³⁶ og kan være senmiddelalderlige.

†*Våbenhuset i syd*, nedrevet 1760, var ca. 6 m langt og 5,5 m bredt. Syldstenene, der blev fremdraget 1959, danner til dels fundament for det nuværende våbenhus. Ifølge en synsforretning 1700³⁷ var blytaget nyligt blevet afløst af tagsten. – Et †*våbenhus* samme sted, 1760-1960, var rejst af murermester Peder Torlund¹² og målte kun 5 × 4,5 m. Det stod i blank mur (fig. 10), og tegltaget afløstes o. 1880 af skifer.⁸

†*Våbenhuset i nord* benyttedes i 1700'rne som redskabsrum og kalkslageri og var ifølge provstens erklæring 1761 »ikke nært så stort som det søndre«. ¹² Døren til skibet havde fra gammel tid været lukket med en mur af hensyn til træk. Det betegnedes 1732 som »materialhuset« og havde da ikke været blytækt i mands minde.⁴

†*Kapel* ved skibets sydside. Efter en henvendelse fra sognets beboere bad kongen 8. april 1622³⁸ lensmanden Ulrik Sandberg og landsdommer Niels Krag besigtige forholdene i Ølgod og undersøge, om der var grundlag for at opføre et kapel, sådan som beboerne ønskede

Fig. 16. Kirken og den græsklædte kirkegård (s. 1517) set fra nord 1896. Carl Neergaard fot. – *Nordansicht der Kirche mit grasbewachsenem Friedhof 1896.*

det. I henvendelsen til kongen havde sogne-mændene berettet, hvordan sognet »dag for dag« tildrog i folkemængde, så de næppe kunne få plads i deres kirke. De mente, at kirken havde de nødvendige midler til bygningen af et kapel, og tilbød selv at hjælpe »med agen og i andre måder«. Af et brev til Niels Krag 17. juni 1622³⁸ fremgår det dog, at denne havde indberettet, at kirken ikke havde det nødvendige forråd til byggeriet, hvorfor han fik befaling til at lade opsætte et pulpitur bagest i kirken til husmænd og tjenestefolk, så der kunne blive bedre plads i kirken til andre (jfr. stolestader). Kapellet blev imidlertid opført, som det fremgår af sognepræstens indberetning til Ole Worm 1638.³⁶

Tilbygningen kaldtes 1700³⁷ for »korskirken«, 1713⁴ for »den nye kirke«. Ifølge kirkeejers erklæring 1761¹² (efter nedbrydningen) stod den »på kirkens sydside, fæstet mod øst ved en gavle-ende, mod vest i våbenhuset med åbning til kirken med to bueslag«. Dele af fundamenterne,

små marksten i kalkmørtel, er fremdraget ved undersøgelser 1955 og 1988 og synes at vise, at den smalle bygnings østmur har strakt sig øst om skibets sydøsthjørne.³⁹ I forbindelse med kappellets indretning nedbrød man den østre del af skibets sydmur og murede to rundbuede arkader (fig. 15), forbundet med en kvadratisk pille og prydet med kragbånd af to teglstensskifter: et kvartrundt over et glat skifte, samme formsprog som i korbuens kragled. Ifølge murerme-sterens erklæring 1761¹² var sidebygningen $5\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ alen høj, dvs. at trælofterne har ligget umiddelbart over buernes toppunkter.⁴⁰ Udvendig bestod materialerne af udflyttede granitkvadre, mens kernen var af al slags fyld, især brosten. Murtykkelsen var $5\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ kvarterer (ca. 0,9 m). Hvordan det blytækte tag har været udformet kan ikke endelig afgøres. To af hinanden uafhængige kilder må læses derhen, at tilbygningen har haft ikke mindre end 4(!) gavle. I præsteindberetningen 1638 hedder det: »kirken

haver en våbenhus på hver side og en kapelle på sønder side med 4 gavle»,³⁶ og i kirkesynet 1700: »korskirken, som består af 4 gavle...«.³⁷ Hvis kapellet virkelig har haft fire gavle, hvor man ville have forventet to, må disse have været meget små, måske inspireret af gavlrækken over Ribe domkirkes ydre sideskibe.⁴¹ Ved nedbrydningen var jernankrene rustne og til dels faldet ud, og kvaderstenene havde forskubbet sig og truede med at falde ud på midten. Som et svar på bøndernes klage over nedrivningen (jfr. ndf.) fremholdt kirkeejeren 1761, at tilbygningen var til skade for kirken, der blev mørk og dunkel; de, der sad der, kunne intet se.¹²

Vedligeholdelse og istandsættelser. Bygningens tilstand, før den 1720 overgik til privat eje, belyses af et kirkesyn 4. juni 1700.³⁷ Tårnet var da ganske brøstfældigt på søndre side, hvor en stor del af de yderste mursten var faldet ned. Også kapellets fire gavle, muret af røde sten, var i dårlig stand, og inde i kirken manglede en del af loftsbrædderne.

Bly nævnes som *tagbeklædning* siden 1600'rne, og fundet af tre *blystøbegruber* i gulvet inden for skibets døre 1959¹⁵ gør det troligt, at kirken fra et tidligt tidspunkt, måske fra første færd, har været tækket med bly.⁴² Kun våbenhusene havde i 1700'rne tage af tegl, og tårntrappen var tækket med brædder. Blytækket over koret var 1700 sunket ned på grund af råd i tømmeret, mens synsmændene fandt, at skibets nordside var »nogenledes ved god magt«.³⁷ Den sidste bemærkning bekræftes af indskriften på en *†blytavle*, nedtaget 1890: »Anno 1696 hafver David Tomsen Kierke verger ladet dene hele side op-lege«. Hertil var senere tilføjet: »Omlagt 1839 N(iels) »H(an)S(en)«.⁴³ To *blytavler*, nedtaget 1985 og nu i Ølgod Museum (inv. nr. Ø 9952-53) bærer sønnens navnetræk: »H(ans) Nielsen 1884« og »H(ans) Nielsen 1888«.⁴⁴

Ombygningen 1757-60 blev påbegyndt, mens Lichtenberg var kirkeejers, og fortsattes efter ejerskiftet af den nye patron Peder Saxesen, Lindbjerggård. Arbejdet udførtes af muremester Peder Torlund, der begyndte med tårnets ombygning 1757 og herefter nedbrød kapellet og de to våbenhuse. Arbejdet afsluttedes 1760

med en indvendig istandsættelse. Nedrivningen af tilbygningerne affødte 13. juli 1761¹² en klage til biskop Brorson fra sognets beboere. De mente ikke, at der var ordentlig plads i kirken, og materialerne fra de nedbrudte tilbygninger havde bønderne måttet føre til Lindbjerggård, hvor de var blevet solgt. Muremesteren fremholdt i en erklæring, at kapellet havde været i dårlig stand, og sognepræsten, provst Haahr, der ikke havde orienteret bispem om byggearbejderne, støttede kirkeejeren: der var god plads i kirken og ingen grund til at protestere. Kirkeejeren fremførte, at kapellet havde været til skade for kirken, og antydede, at »en uden-sogns« havde »besnakket« bønderne til at klage for at tjene skriverpenge.¹² Myndighederne gav imidlertid klagerne medhold, og konge idømte Peder Saxesen en bøde på 40 rigsdaler.⁴⁵

Fig. 5 viser sydsidens *vinduer*, sådan som disse må have taget sig ud i tiden 1760-1900: rundbuede, udvendig falsede, indvendig smigede åbninger med trærammer. Foruden de gamle, romanske vinduessteder var der brudt et nyt vindue i sydsiden af apsis, der vel skulle skaffe lys til altertavlen. Et sekundært vindue vest for våbenhuset brød ligesom det udvidede korvindue facadens højtsiddende skråkantede. De to lavere-siddende, fladbuede åbninger østlig i skibet var indsat efter kapellets nedrivning o. 1760. – I skibets nordside (fig. 7) var de »to små vinduer« 1855 blevet afløst af store, rundbuede støbejernsrammer, mens koret havde bevaret et lille vindue med træramme. 1903-04 indsattes ved arkitekt A. T. Hagerup, Kolding, overalt nye rundbuede vinduesrammer, indfattet i granit: tre i koret, fem i skibet og en i tårnets vestmur.²⁸ Disse er igen fornyet med galvaniserede jernrammer og blyindfattede ruder ved restaureringen 1959-60; samtidig blev de østre vinduer i skibets sydside betydeligt udvidet.

Gulvene i korets midtgang og tårn blev 1960 lagt med gule mursten på fladen; under stolestaderne er der flammede sten på kant og i våbenhuset røde sten. Teglstensgulvene afløste et flisegulv fra 1903, lagt under ledelse af arkitekt Hagerup og leveret af J. O. Brandorff i Kolding.⁴³ Indtil da bestod gulvet af røde mursten,

Fig. 17. Indre set mod øst. NE fot. 1982. – *Innenansicht nach Osten*

der overalt var blevet fornyet 1752.⁴ Udgravningen 1959 viste, at kirken oprindelig har haft lergulv.¹⁵

Skibets *træloft* har siden 1960 stået gråmalet. 1897 blev bjælkerne beklædt med brædder, og loftet dekoreret efter forslag af arkitekt Wiinholt, Viborg: røde bjælker med hvide borter (sml. fig. 54).⁴³ I slutningen af 1800'rne var loftet malet med en lys perlefarve.⁸ – Korhvelvets kapper blev 1887 tonet med en gullig farve, mens der på ribberne blev malet imiterede mursten.

Varme. Efter ønske af et flertal af sognets beboere opstilledes 1896 et varmeapparat i skibets vestende (arkitekt Wiinholt). Apparatet, der havde skorsten op gennem tårnet, blev 1899 skærmet af et træpanel, skåret af billedskærer Rastrup Jensen.⁴³ En kalorifer, installeret 1925,⁸

blev 1960 afløst af gulvvarme med fyrrum under våbenhuset.

Restaureringen 1959-60, der ledtes af arkitekterne Rolf Graae og Richard Aas, omfattede foruden de nævnte arbejder på vinduer, loft og gulve, en almindelig istandsættelse af kirkens murværk. Tårnets granitkvadre blev sat om, og pudsen banket af skibets sydmur, så de to buer til det nedrevne kapel nu træder tydeligt frem. Våbenhuset blev som nævnt erstattet af et nyt og større, og døren i korets sydmur genåbnet. Indvendig blev væggene rensat for løstsiddende puds, så de nu står med ujævn overflade. I forbindelse hermed afsløredes sporene af de to tilmurerede sidealternicher.

Kirken står udvendig i blank kvaderstensmur, undtagen skibets østre del i syd, murkronerne og de ommurede partier omkring vinduerne,

der er hvidtet. Også våbenhuset og tårnets øvre del er hvidkalket, og det samme gælder kirkens indre. Alle tage er tækket med bly.

†*Glasmaleri*. Ved guldundersøgelsen 1959¹⁵ fandtes 14 brudstykker af stærkt nedbrudt, middelalderligt *vinduesglas, heriblandt flere med påbrændt bemaling i form af planteornamentik samt et lille stykke af en roset.⁴⁶

KALKMALERIER

Romanske. Over hvælvet, på korets østvæg, oven for apsisbuen, ses svage rester af kalkmalerier, måske dele af en kronfrise. Direkte på granitkvadrene sidder små partier af tyndt, glittet maleripuds med mættede farver: okker og rødt.

†*Kalkmalerier*. I forbindelse med restaureringen 1960 fremkom malerier fra to perioder. Disse blev efter en undersøgelse ved Olaf Hellvik atter overhvidtet.

1) *O. 1500-20*. Tårnhvælvet var smykket med en dekoration helt i den såkaldte Liljemesters manér: sorte og røde sparresnit og røde krabbeblade (jfr. Horne og Tistrup, s. 1451 og 1501).

2) *O. 1760?* I apsidens væg og hvælv var malet en sort og rød baldakin, hvis klæde var samlet i en krone i toppen. Baldakinen, der først blev overhvidtet o. 1900 og ses på et ældre foto, kan tænkes udført i forbindelse med inventarets nymaling 1760 (jfr. altertavle).

INVENTAR

Oversigt. Kirkens rige inventar omfatter fra middelalderen rester af flere høj- og sidealterborde, en sjælden malmdøbefont fra 1455 (og rester af en mulig forgænger i granit), alterstager fra o. 1500 og et stort korbuekrucifiks fra o. 1520.

Interiøret domineres af det efterreformatoriske træinventar fra årtierne o. 1600. Altertavlen, opsat 1596 af præsten Søren Jensen, er et sjældent fint højrenæssancearbejde, hvis originale *malerier – vistnok af Lauritz Andersen Riber – er i Ølgod Museum sammen med to høje *spirprydelser fra sidestykkerne. Prædikestolen er et mere folkeligt arbejde, opsat 1609 under eftermanden Hans Sørensen og signeret af den lokale H. P. S(nedker). Til det sjældent velbevarede ungrenæssancestoleværk slutter sig rester af en her-

skabsstol for Forsumho 1607 og forrest herskabsstole for Lindbjerggård, opsat o. 1640 af Ide Gøye. Mesteren for Lindbjerggårdstolene, formentlig billedskæreren Jens Mortensen fra Kolding, har øjensynligt samtidigt arbejdet på altertavlen (nye figurer til spirprydelserne) og udført kirkens fontehimmel. Altersættet fra 1599, der måske skyldes Engelbrecht Andersen i Ribe, er anskaffet af samme foretagsomme præst som altertavlen, og det usædvanligt gamle sygesæt er udført 1656 på foranledning af den daværende præst Peder Jensen Riber.

Et dåbsfad fra o. 1550 er skænket 1725 af Kirstine Maria Brönsdorff, mens der af kirkeejeren Peder Saxesens mange nyindretninger ved en indvendig istandsættelse 1760 kun er bevaret prædikestolsopgangen og et pulpitur i tårnet (siden 1896 orgelpulpitur). Klokken, med ejendommelige smårelieffer og aftryk af Christian VII. s salvingsmedalje 1767, er støbt 1822 af P. Meilstrup i Randers.

Farvesætning og istandsættelser. Mens stoleværket (siden 1911) står afrenset, har det øvrige gamle træinventar en rokokkostaffering fra 1760, frilagt ved den seneste restaurering 1959-60.

Renæssanceinventarets gamle opstilling med stoleværk i tre rader i skibet ændredes ved frysdekappellets opførelse kort efter 1622. Efter at tilbygningen atter var nedbrudt, gennemførte kirkeejeren Peder Saxesen 1760 en indvendig istandsættelse, hvorved prædikestolen fik sin nuværende plads ved sydvæggen og alt inventaret sine nu atter fremdragne rokokkofarver. Det ny pulpitur i tårnet skulle løse pladsproblemerne, og på bøndernes klage over restaureringen (jfr. s. 1528) fremholdt provst Ude Sørensen Haahr (sognepræst i Ølgod) bl.a. Saxesens anskaffelse af nyt falterklæde, fskabe, fdørfloje samt en nydelig fskriftestol. Til sig selv opsatte Peder Saxesen i skibets nordvesthjørne en lukket fpulpiturstol, der blev fjernet igen 1910.

1873 blev samtlige stole og pulpituret overstrøget med egetræsmaling, og 1875 fik prædikestolen og fontehimlen samme omgang, dog med bibeholdelse af forgyldningen. Altertavlen stod i sin rokokkodragt til 1899, da den blev restaureret og nystaffet i renæssancestil og fik sine nuværende malerier af Hans Agersnap. Med genetableringen af rokokkostafferingen ved istandsættelsen 1959-60 har interiøret fået sin nuværende fremtræden.

Alterbord, 1960, muret af små røde sten, 147 × 108 cm, 113 cm højt, hvidtet, dækket af en egetræsplade. Indbygget box. I apsisbuen, 185 cm fra apsidens østmur.

I apsidens, muret op imod dens østmur, står et ældre *alterbord*, der har været opbygget og udvidet i flere omgange, og som 1960 er blevet

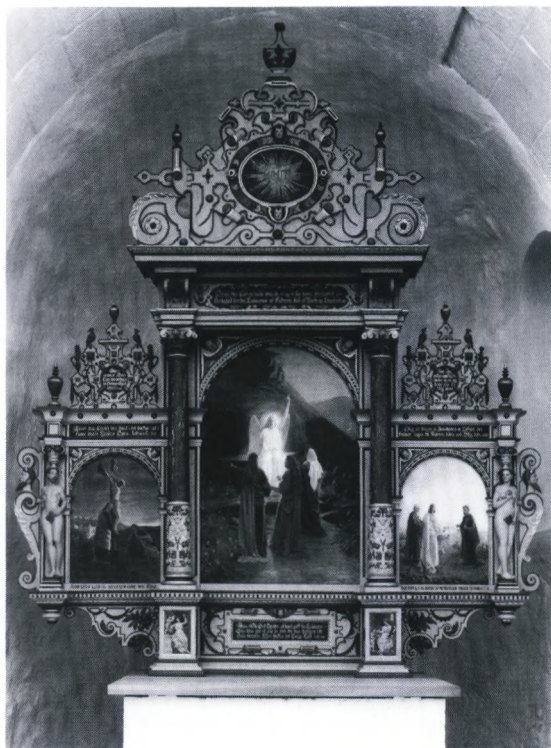

Fig. 18-19. 18. Apsisbuen (s. 1524) og det middelalderlige alterbord (s. 1530), under restaureringen. R. Aas og R. Graae fot. 1960. 19. Altartavle, 1596, opsat af præsten Søren Jensen Buch (s. 1532). NE fot. 1982. – 18. *Apsisbogen und Altartisch bei der Restaurierung 1960. 19. Altarbild, 1596, vom Pfarrer Søren Jensen Buch errichtet.*

ommuret og forsynet med en romansk alterbordsplade, hentet fra Lindbjerggård. Bordet er muret af munkesten og romanske granitkvadre, heriblandt en tærskelsten og flere kvadre fra gavlkamme, 147 × 106 cm, 124 cm højt. Alterbordspladen, af rødlig granit, 146 × 83 cm, 14 cm høj, har en omløbende hulkel (stærkt afsprængt) og i sydvesthjørnet et indhug, 30 × 30 cm, der formentlig er oprindeligt. Midt på bordpladen, 28 cm fra forkanten, en *helgengrav* i to afsæt, 15 × 12 cm, og nordligst et sekundært hul, formentlig efter en dørstabel, idet alterpladen tjente som dørsten på Lindbjerggård.

Ved en undersøgelse før ommuringen 1960 konstateredes, at det da ca. 150 × 155 cm store, ca. 1 m høje, alterbord (jfr. fig. 18 og planen fig. 6) var opmuret i tre omgange. Kernen var et middelalderligt alterbord, muret af granitkvadre (forneden) og munkesten op imod apsidens østvæg, ca. 135 × 95 cm (ukendt højde). Det har formentlig været dækket af den bevarede alter-

plade (målene passer nogenlunde), som oprindeligt må have hørt til et endnu ældre, romansk alterbord.⁴⁷ Endnu i middelalderen er alterbordet blevet udvidet ved en munkestenspåmuring i vest til et ca. 135 × 125 cm stort bord, der har stået hvidtet. Endelig må den seneste udvidelse, med genanvendte materialer og små sten, være foretaget engang efter reformationen. Borttagningen af alterbordspladen kan være sket ved samme lejlighed.⁴⁸ I forbindelse med restaureringen 1960 skred både den senmiddelalderlige og efterreformatoriske påmuring sammen, og bordet blev derefter nyopmuret i de nuværende reducerede og normaliserede former som underbygning for alterbordspladen.⁴⁹

†*Sidealterborde.* Foran triumfmurens alternicher er i gulvet afdækket alterbordsfundamenter, ca. 140 × 100 cm, bestående af mørtel og håndstore sten. Da det i nord kunne konstateres, at det ældste gulv var lagt op til fundamentets kant, må disse sidealterborde antages at have

hørt til kirkens ældste, romanske indretning. Såfremt der har været tale om traditionelle blokaltre, må disse helt have dækket og skjult murværkets lisenfremspring under nicherne (s. 1525, jfr. fig. 14). Hensigten med lisenerne må imidlertid have været, at de skulle bære – eller være med til at bære – en alterbordsplade ud for nichebunden, hvilket må udelukke, at bordene har været planlagt som blokaltre.¹⁵ Det sandsynligste er nok, at bygmesteren har forestillet sig ret små alterplader, der var indfældet som bund i

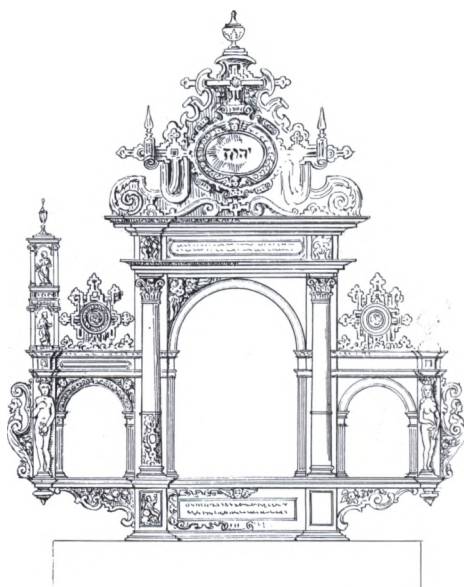

Fig. 20. Altartavle 1596, skitseret rids med sidestyk-kets oprindelige *spirprydelse i nord, i syd forslag til vasespir (s. 1535f.). Skitse af Magnus-Petersen 1898 i Nationalmuseet. – Altar, 1596, Skizze, 1898, mit ursprünglicher Aufsatzverzierung des Seitenstückes im Norden. Im Süden vasenförmiger Aufsatz vorgeschlagen.

nicherne, og som havde et fremspring, båret af murlisenen nedenunder. En kvadersten i kirkens nordmur har en indhugget forsækning, der formentlig må opfattes som et stenhuggermærke, men som kan være en ikke færdighugget helgengrav til en sådan sidealterbordsplade (jfr. s. 1520).⁵⁰

†*Alterpaneler.* Alterbordet var 1862 dækket af fyrrepanel, 4 × 2 alen, omtalt 1899 som en simpel trækasse, der ønskedes udskiftet.⁸ Et nyt alterpanel tjente til alterbordets frilægning 1959.

†*Alterklæder.* 1760 skænkede justitsråd Peder

Saxesen et nyt alterforhæng.¹² 1880 anbragtes et guld kors på alterklædet, der 1899 udskiftedes med et nyt, også med guld kors,⁸ der ses på ældre interiørfotografier.

Altartavle (fig. 19-27), 1596, et sjældent fint arbejde i højrenæssancestil, ifølge indskrift opsat af præsten Søren Jensen Buch (jfr. altersæt 1599 og epitafium o. 1606). Tavlen udmærker sig ikke blot ved sine professionelle skæringer, men også ved en opbygning, der er enestående i amtet. Postamentet bærer et tredelt storstykke, hvis hovedfelt er betydelig større end de lave sidefelter, der har selvstændige kartouchetopstykker. Storfeltet flankeres af korintiske frisosjoler, der bærer den let baldakinagtigt fremspringende gesims, som krones af en bred kartouchegavl. Dele af rammeværk og skæringer er fornyet ved en istandsættelse 1899, da to *spirprydelser fjernedes, og tavlen fik sine nuværende malerier af Hans Agersnap (fig. 19). De oprindelige *malerier, der beror i Ølgod Museum, vises her midlertidigt genindsat på deres gamle plads (fig. 21).

Tavlens postament har rektangulært, æggestavsindrammet felt i en kartouche med englehoved og fugle. Det flankeres under storsøjlerne af fyldingsfremspring, der på siderne har beslagværk, på forsiden små relieffer af frie kunster, astronomien (i nord) og geometrien (fig. 24-25). Begge er vist som siddende kvindeskikkelser i luftige, antikke gevandter. Astronomien (fig. 24) hviler armen på en stor globus og peger mod stjernerne, mens en putto fremholder et astrolabium. Geometrien (fig. 25) bærer en tavle og tegner med passer figurer på en anden tavle, som holdes af en putto, der med den anden hånd støtter et stort vinkelmål. Postamentvingerne dannes af rulleværkskartoucher med frugtklaser, og den forkrøppede kronliste ledsages af tandsnit og en bort af små akantusblade.

Storsøjlerne har glatte skafter og kartoucheprydbælter med en lille kvindebuste (fig. 26). Bag dem udgøres rammeværket af brede fyldingspilastre, der indfatter storfeltets arkade, hvis bueslag ledsages af perlestav og attisk slyngbånd; i sviklerne englehoved. Pilastrenes dobbelte kragbånd er ført igennem som arkitrav

Fig. 21. Altertavle, 1596, med de oprindelige *malerier midlertidigt genindsat (s. 1532). NE fot. 1987. – *Altarbild, 1596, mit den ursprünglichen, vorübergehend wieder eingesetzten *Gemälden.*

og kronliste i sidefelterne, hvis arkadefelter er formindskede udgaver af storfeltets (sviklernes englehoveder fornyede). Sidestykkernes arkitrav bæres yderst af elegante frifigurer af Adam (i nord) og Eva, der har frugtpokaler på hovederne, og de gennembrudte storvinger udgøres

af volutter med et profilstillet satyrhoved (fig. 23). Over den konkave gesims med kuglebosser har sidestykkerne kartouchetopstykker med cirkelmedaljon, kronet af småfugle og vasespir. Et tilsvarende, drejet spir er 1899 opsat yderst på gesimsen, hvor de har afløst tårnlignende *spir-

Fig. 22-23. Altertavle, 1596, udsnit. 22. Nordre sidefelt med stiftelsesindskrift og midlertidigt indsat originalt *maleri, Bønnen i Getsemane (s. 1535). 23. Søndre sidefelt, Eva, og vinge med satyrhoved (s. 1533). NE fot. 1987 og 1982. – Altarbild, 1596, Ausschnitte. 22. Nördliches Seitenstück mit Inschrift des Stifters und vorübergehend eingefügtem originalem *Gemälde, Ölbergsszene. 23. Südliches Seitenstück, Eva, und Flügel mit Satyrkopf.

prydelser med (lidt senere) dydefigurer (jfr. ndf. og fig. 20, 27).

Tavlens storfrise har på undersiden »loft« med små blomsterformede bosser. Frisens volutfremspring prydes af en blomstervase, dens felt indrammes af rulleværk, og storgesimsen ledsages af en æggestav samt øverst af en fornyet kronliste i skønvirkeformer. Herover rejser gavlstykket sig som en stor rulleværkskartouche med et bredovalt topfelt, der indrammes af en dukatbort, brudt af to prydrosetter og af to (fornye) englehoveder; øverst et vasespir.

Stafferingen i en lys blå grundfarve, suppleret med mørkere blå, rødt, grønt, brunt, forgyldning og karnation på figurerne, er fra 1760 og fremdraget ved den seneste istandsættelse 1959-60. I topmedaljonen ses en stråleglans med Jahves navn på hebraisk. Indskrifterne stammer

fra restaureringen 1899, men er for de flestes vedkommende opmalinger af tavlens oprindelige indskrifter, der da blev frilagt. Skriftfelternes bibelcitater står i forgyldt fraktur på sort bund. I postamentfeltet læses: »Saa elskte Gud Verden, at hand gaff sin Enbaarne .. Ioh. III (,16)«, i nordre sidestykkes frise: »Troer paa Liuset den stund i det haffue ... Iohan. XII (,36)« og i det søndres: »Jeg er Veyen oc Sandheden ... Ioh. XIII (,6)«. I nordre topstykkets medaljon læses: »See/ denne er Guds/ Lam ... Iohan. I, XXIX«. Den tilsvarende medaljon i syd rummer et citat fra Joh. 12,32, der ligesom storfrisens fra Joh. 1,14 er nyt, valgt af sognepræsten 1899 og gengivet efter Christian III.s Bibel. På rammeværket under det nordre sidefelt er fremdraget tavlens originale stiftelsesindskrift (sorte versaler): »Anno 1596 Lod Hr. Severen gjøre

den Tafle« (jfr. fig. 22),⁵¹ og på samme sted i syd er 1899 anført: »Aar 1899 lod en Kvinde af Menigheden Tavlen istandsætte«. ⁵²

Tavlens nuværende *malerier* fra 1900, der er signeret af Hans Agersnap, forestiller i storfeltet Kvinderne ved Graven, i nord Korsfæstelsen og i syd Vandringen til Emaus. De gamle **malerier*, der her vises midlertidigt indsat i tavlen (fig. 21), er de oprindelige fra 1596, udført i Lauritz Andersen Ribers maner, men i betydelig grad præget af senere overmalinger.⁵³ Storfeltets maleri forestiller *Korsfæstelsen* i et landskab med Jerusalem som baggrund. Maria og Johannes står i sørgepositur under korset, hvis fod omfavnes af Maria Magdalena. Her ses også Adams hovedskal liggende i græsset omgivet af blomster og urter. Om en opmaling vidner årstallet »179[2]«, der er angivet med ganske små sorte tal på maleriet. Nordre sidefelts maleri viser *Bønnen i Getsemane* (fig. 22), delvist spejlvendt i forhold til motivets gengivelse på Ribe Domkirkes (†)renæssancealtertavle fra 1597 og på altertavlen i Visborg kirke (Ålborg amt), men ellers med flere overensstemmelser (jfr. s. 410f. med fig. 269).⁵⁴ I syd er motivet *Opstandelsen*, Kristus stående på sarkofagen, velsignende og med

sejrsfanen, træder han den gamle slange under fode. Bag sarkofagen står en engel, og i forgrunden ses fire forfærdede soldater. Maleriernes farver er klare med blå toner som de dominerende. Den oprindelige pensel dækkes af mindst tre forskellige, delvise overmalinger, hvis forgrovende effekt især er mærkbar på Getsemanebilledet (de sovende apostle). Ved en konservering 1978 er de mest skæmmende overmalinger fjernet fra malerierne, der opbevares på Ølgod Museum (inv.nr. 5029-31).

I Ølgod Museum findes også to **spirprydelser* (fig. 27), der indtil 1899 stod yderst på sidestykkernes gesims (jfr. fig. 20). De er 79 cm høje, arkitektoniske, bestående af to åbne arkadebuer over hinanden, der har rummet frifigurer, og som indfattes af glatte joniske søjler med akantus-prydbælte. Arkadebuerne har profileret vederlag og ledsages af en tungkant. Friserne, med profileret arkitrav og kronliste samt små rektangulære felter, er kun delvist intakte, da en del lister nu mangler. I en af arkadebuerne står en dydefigur, formentlig Troen, men nu uden attribut. Mens selve spirene utvivlsomt er oprindelige dele af tavlen, repræsenterer dydefigurerne en fornyelse fra o. 1640 og må være ud-

Fig. 24-26. Altertavle, 1596, detaljer (s. 1532). 24-25. Relieffer på postamentfremspringene, Astronomien og Geometrien. 26. Storsøjle, prydbælte. NE fot. 1982. – *Altarbild, 1596, Details. 24-25. Reliefdarstellungen: Die Astronomie und die Geometrie. 26. Säule, Zierband.*

Fig. 27. *Spirprydelser fra altertavle 1596 med dydefigur fra o. 1640 (s. 1535). I Ølgod Museum. NE fot. 1987. – *Aufsatzverzierungen des Altars von 1596 mit Tugendfigur um 1640.

ført af samme billedskærer som kirkens fontehimmel og Lindbjerggårds herskabsstol. De andre arkadebuer har rummet tilsvarende $\dagger$ dydefigurer (jfr. fig. 20). Spirprydelserne har rester af

Fig. 28. Sygesæt, 1656, skænket af præsten Peder Jensen Riber (s. 1538). NE fot. 1982. – *Krankenbesuchgeräte, gestiftet vom Pfarrer Peder Jensen Riber, 1656.*

bemaling fra 1760, cinnoberrødt, brunt og grønt, og i frisefelterne læses i forgyldt skrift dydernes navne: »Fides« (Troen, over den bevarede figur), »Spes« (Håbet), »Patientia« (Tålmodet) og »Providentia« (Barmhertighed). Deponeret på museet 1979.⁵⁵

Da renæssancetavlen hverken i sin udformning eller i sine skæringer synes at have bevarede sidestykker i Syddjylland, kan det vel antages, at Søren Jensen har formået at hyre en slotssnedker til opgaven.⁵⁶ Også de for en altertavle så sjældne fremstillinger af frie kunster antyder, at bestilleren har haft format og interesser ud over det sædvanlige. Mesteren for de oprindelige malerier har formentlig været den dygtige Lauritz Andersen Riber, der endnu 1597 boede i Ribe.⁵⁷ Af træværkets samtidige staffering anes under spirprydelsernes sekundære farver stadig rester på kridtgrund, og 1899 oplyser restauratoren Magnus-Petersen, at tavlen oprindeligt havde været prydet med »pragtfulde farver, guld og sølv«.

1732 ønskedes altertavlen istandsat, fjælene hæftet, og det løsnede og nedfaldne billedværk genopsat og fæstnet.⁴ En større restaurering måtte dog vente til 1760, da kirkeejeren Peder Saxesen lod tavlen renovere og staffere med sine nuværende farver.¹² Om en senere opmaling vidner det nævnte årstal 1792 på korsfæstelsesmaleriet og samme årstal samt initialerne »JUH« og »ECH«, for kirkeejerne Jørgen Udesen Haahr og Else Cathrine Haahr, der læstes andetsteds på tavlen 1862.⁸ Den havde da indskrifter med bibelcitater fra Joh. 3,16 og 6,54 og fra Luk. 22,42 samt Rom. 4,24-25. 1899 underkastede Magnus-Petersen tavlen en gennemgribende istandsættelse, der omfattede udskiftning af malerierne og en nymaling af træværket som et forsøg på en genskabelse af den oprindelige, polykrome staffering.⁵⁸ Efter restaurators forslag blev sidestykkernes spirprydelser afløst af små drejede spir (jfr. fig. 20) og opsat på tavlens bagside. Herfra er de tre af dydefigurerne blevet stjålet før 1979, da spirprydelserne deponeredes på museet. Sin nuværende fremtræden har altertavlen fået ved restaureringen 1959-60, da den brogede bemaling fra 1899 måtte vige for en fri-

læggelse af stafferingen fra 1760. Samtidig blev der foretaget en snedkermæssig istandsættelse.

En *alterfigur* fra o. 1900, kopi efter Thorvaldsens Kristus, af gips, 57 cm høj, er opsat på det gamle alterbord i apsiden.

Altersølv. Kirkens *altersæt* er udført 1599 på foranledning af præsten Søren Jensen Buch (jfr. altertavle 1596 og epitafium o. 1606) og skal muligvis tilskrives Engelbrecht Andersen i Ribe. *Kalken* (fig. 29) er 20 cm høj, foden sekstunget med bred fodplade og profileret standkant, der ledsages af en lille cirkelbort. Langs fodens tungekant løber et graveret skriftbånd med versalerne: »Denne Kalck och Desk lod her Søren Iensen giøre til Ølgaa Sogen Kierek Anno 1599«, og på en af tungerne er pånittet en støbt krucifiksgruppe, 2,5 cm høj. Foden er drevet stejlt op imod det sekssidede skaft, hvis profilerede led smykkes af graverede småblade og sparer. Knoppen er fladoval og har både på over- og undersiden seks tunger med en enkel, graveret stregdekoration. Mellem tungerne seks rudebosses med versaler (på skraveret bund), tilsammen dannende navnet »Ihesvs«. Det halvkugleformede bæger er formodentlig oprindeligt. På standkantens overside ses et gentaget mesterstempel med versalbogstavet »E« (fig. 62), som muligvis har tilhørt Ribe-sølvsmiden Engelbrecht Andersen (jfr. Bøje 1982, s. 307). Den tilhørende *disk* (fig. 30), tvnm. 7 cm, har fir-

Fig. 29. Alterkalk, 1599, udført på foranledning af præsten Søren Jensen Buch, måske af Engelbrecht Andersen i Ribe (s. 1537, jfr. fig. 62). NE fot. 1982. – *Kelch, 1599, auf Buch geschaffen, vielleicht von Engelbrecht Andersen, Ribe.*

Fig. 30-31. 30. Alterdisk 1599 (s. 1537). 31. Alterkalk 1599, udsnit (s. 1537, jfr. fig. 29). NE fot. 1982. – 30. *Patene 1599. 31. Kelch, 1599. Ausschnitt.*

Fig. 32. Alterstager, o. 1500 (s. 1538). NE fot. 1982. – *Altarleuchter*, 1950. Fodskålen er profileret og aftrappet, lyse-

sviklerne og på fanen et graveret cirkelkors.

Alterkande, o. 1845, 30 cm høj, bestilt 1845 i

Åbenrå.⁵⁹ *Oblatæske* af sort porcelæn med guld-kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik, tidligst nævnt 1862.⁸

Sygesæt (fig. 28), skænket 1656 af præsten Pe-

der Jensen Ribber. Kalken, 8 cm høj, har cirkulær fod med graveret stregbort på standkanten og

Fig. 33. Dåbsfad, o. 1550, skænket 1725 af Maria Brönsdorff til Lindbjerggård (s. 1540). NE fot. 1982. – *Taufbecken*, um 1550. *Gestiftet von Maria Brönsdorff zu Lindbjerggård*, 1725.

cylindrisk skaft med profileret skaftning. Om bægeret løber et graveret skriftbånd med versal-lerne: »Dene Kalck oc Diesk lod Her Peder len-sen gøre. A(nn)o 1656«. Foden synes at have kunnet tjene som vinbeholder. Den sammen-hørende disk, tv. 7 cm, har på fanen et gra-veret, cirkelindskrevet kors og på undersiden en oblatbeholder med skruelåg, hvorpå er graveret et Jesumonogram (jfr. fig. 28). Sygesættet har haft et sidestykket i Torstrup, skænket af den derværende præst Lambert Poulsen Barfod (1645-60), hvoraf nu kun disken er bevaret (s. 1429 med fig. 18).

Alterstager (fig. 32), gotiske fra o. 1500, 31 cm høje. Fodskålen er profileret og aftrappet, lyse-skålen ligedannet, cylinderskaftet deles af en lin-seformet skaftning. Fodskålen hviler på tre tretå-ede fødder, lysetornene er fornyede i jern. Me-get lignende alterstager findes i Lunde, Henne og Ål kirker (s. 1119, 1253, 1328). Til daglig står på alterbordet et sæt nyere *stager* i barokformer, 30 cm høje. En nyere *syvstage*, 50 cm høj, bærer på foden indskrift fra Joh. 8,12.

†*Alterbøger*. 1732 var kirkens bibel og gradual ganske forrevne, og »uden begyndelse og ende«.⁴

**Messehagel*, o. 1900, af rødt fløjls med rygkors og kantning af guldagramaner. I Ølgod Mu-seum (inv.nr. Ø 5463). En tilsvarende †*messeha-gel* af rødt fløjls med guld-kors omtales 1862.⁸

Alterskranke, o. 1880, med halvcirkulær plan, håndliste af egetræ, forgyldte støbejernsstivere og læderbetrukket knæfald.⁶⁰ †*Alterskranker*. 1713 ønskede man et tralværk ved altret, »hvor de, som går til Guds bord sidder på knæ, på det de gamle derved kunne hjælpes«.⁴ 1817 var knæ-faldet løst og burde fæstes,⁶¹ og 1853 omtales den som »altfor indknebet« og ønskedes omdannet til oval form, »så at i det mindste 17 à 18 perso-ner på engang kan ligge derved«.⁵⁹

Døbefont (fig. 34) 1455, af malm, med ind-skrift, der nævner kirkens præst Hermen Myn-der og slutter med en påkaldelse af Maria. Den 74 cm høje font består af en 66 cm bred kumme, der bæres af fire ens figurer i lange gevandter, stående på en aftrappet, profileret fodring. Kum-men har form som en omvendt keglestub med

let konkave sider, to modstillede hanke, lågfals og flad bund med et cirkulært, tillukket afløbs-hul. Kummens side har foroven en omløbende rudebort med små firblade og et skriftbånd med reliefminusklerne: »Anno domini m cd l qvinto olgvd ecclesie lavrenci plebanus hermen mynder maria« (År 1455 Laurentius kirke i Ølgod sognepræst Hermen Mynder. Maria). Indskriften kantes af profilering, og de enkelte ord adskilles af små fligede kors. På kummesiden mellem skriftbåndet og en prydbort af små stjerner og kugler foruden findes fem relieffer: 1) (Fig. 36) en figur nærmest som en hjulspore på en rektangulær fod med halvrosen. 2) (Fig. 36) en figur nærmest af form som en dolk i skede, med stavværk og små korsblomster. 3) En bispehelgen stående frontalt med højre hånd hævet velsigende og bispestaven i den venstre. 4) (Fig. 35) værnehelgenen S. Laurentius klædt som diakon, med risten i højre hånd og en åben pengepose i den venstre. 5) Et gotisk stavværksspir. Den forholdsvis grove støbning giver sig ikke mindst til kende i de fire bærefigurer, der må opfattes som kvindelige (dyder?). De har langt

Fig. 34-36. Døbefont af malm, 1455, ifølge indskrift anskaffet til S. Laurentius kirke i Ølgod i præsten Hermen Mynders tid (s. 1538). 34. Helhed. NE fot. 1982. 35. Udsnit med relief af S. Laurentius (s. 1539). NE fot. 1982. 36. Detaljer, relieffigurer (nr. 2 og nr. 1, s. 1539). Niels-Knud Liebgott fot. 1973. – 34. *Bronzetaufe, 1455. Laut Inschrift für die St. Laurentius Kirche von Ølgod während der Amtszeit des Pfarrers Hermen Mynder erworben.* 35. *Ausschnitt, Reliefdarstellung des St. Laurentius.* 36. *Details, Relieffiguren.*

Fig. 37. Korbuecrucifiks, o. 1520 (s. 1541). NE fot. 1982. – *Triumpfkreuz, um 1520.*

midtdelt hår og hæver højre hånd velsignende, mens de med venstre holder op i kappen, der samles foran brystet med et stort, korsformet spænde.

Den ret sjældne malmfont har i amtet paralleller i Ribe Domkirke (s. 429), i Varde S.Jakobi kirke, støbt 1437 af Niels klokkestøber (s. 902), og i Nordby kirke på Fanø. Fonten og dens »rune bogstaver« nævnes tidligst 1759.⁶² 1875 ønskedes den malet i en stil, der stemte sammen med inventarets ny egetræsmaling.⁸ Fonten står i koret, ved korbuens nordside. Her havde den også plads ved århundredeskiftet (jfr. fig. 52),⁶³ mens den fra o. 1915-1960 var opsat i koret, midt for korbuen.

(†)Døbefont, romansk af granit, det meste af kummen, 58 cm høj, tv. 78 cm, er bevaret, med ansats til fod. Hele den ene side af kummen mangler. Fontekummen skal være fundet under pløjning af en mark i Vallund og stod i Vallundgårds have indtil 1979, da ejeren skænkede den

til Ølgod kirke. Her kan den have tjent før malmfontens anskaffelse 1455.⁶⁴ Opsat i skibet, i nordportalens niche.

Dåbsfad (fig. 33), o. 1550, af messing, skænket af Kirstine Maria Brönsdorff til Lindbjerggård 1725. Fadet, der måler 54 cm i tv., har i bunden en medaljon med fremstilling af Syndefaldet. Herom en bort af blade, der slynger sig som en stav, og på fanen en frise med hjort og hund adskilt af egeløv med store agern. På skålens stejle inderkant er med skriveskrift indprykket: »Anno 1765 (1889 rettet fra 1725) Hafver Kierstine Maria Lauritzdatter Brönsdorff af Lindberg gifwet dette Becken til Guds æhre I ølgoed Kiercke«,⁶⁵ samt fortsat: »Aar 1889 lod Sognepræsten i Ølgod Chr. Olrik til Minde om sin d. 20. Februar 1887 afdöde Hustru Claudine Michaeline Sorensen Hagsted dette Döbefad istandsætte. En kvinde i Herrens Frygt skal prises«. 1775 ønskedes fadet sat i behørig stand, da vandet løb ud af det.³⁷ Restaureringen 1889, der foregik hos kgl. hofgørtler H. Dalhoffs søn i København, omfattede foruden nyoprikning af indskriften en vidtgående nyopdrivning af motiverne.⁴³ *Dåbskanden*, af messing, 29 cm høj, er ifølge indskrift leveret 1951 af Frederik Bruun, Varde. En *†dåbskande* ønskedes 1877 anskaffet.⁵⁹

Fontehimmel (fig. 39) o. 1640, sekssidet med bøjlebaldakin og store topstykker formet som bruskværkskartoucher med frugtklaser.⁶⁶ I frise-felterne, der på hjørnerne adskilles af rudebosser, ses frugtkartoucher omkring et englehoved (tre felter), en due med unger, en hare og en pelikan, der fodrer sine unger med sit blod. Bøjlerne smykkes af krabbeblade og samles foroven i et profilled, kronet af en nyere Helligåndsdue. Himlen har på undersiden et flat loft med et kvadratisk hul i midten, måske til fæstelse af en Helligåndsdue.⁶⁷ Bemalingen er fra 1760, en lys blå grundfarve, suppleret med mørkere blå, rødt, brunt og forgyldning.

Fontehimlen er udført af samme snedker, som o. 1640 skar dydefigurer til altertavlens spirprydelser (fig. 27) og udførte Lindbjerggårds herskabsstole (fig. 49-50), formentlig Jens Mortensen fra Kolding.⁶⁸ 1875 blev himlen malet med

Fig. 38. Kristushoved, udsnit af korbuekrucifiks o. 1520 (s. 1541). Einar V. Jensen fot. 1948. – *Christuskopf Ausschnitt des Triumphkreuzes. Um 1520.*

egetræsådring under bibeholdelse af ældre forgyldning.⁵⁹ I perioden 1911-60, da fonten stod midt i koret, var himlen opsat på et skab i korets nordvesthjørne. 1960 blev den nuværende bemaling fremdraget, og himlen genophængt over fonten.

Korbuekrucifiks (fig. 37) o. 1520, nært beslægtet med korbuekrucifiksgruppen i Lunde kirke (s. 1120). Kristusfiguren er mere end legemstor,

192 cm høj, pinefuldt udstrakt på korset. Hovedet (fig. 38) hælder let mod højre skulder, øjnene er halvåbne, munden ligeledes, hår og fuldskæg er langt og lokket. Den store turbanagtige tornekrone med huller efter indborede torne er lettere suppleret ved en istandsættelse 1948, da også en del fingre og den højre storetå blev fornyet. Ribbenene er klart markerede med sidevunde i højre side, lændeklædet er ganske

Fig. 39. Fontehimmel, o. 1640 (s. 1540). NE fot. 1982. – *Taufdeckel, um 1640.* kort og har ved højre hofte en flagresnip, der

trods sin størrelse er skåret i ét med figuren; en lignende snip har været i venstre side. Figurens udhulede ryg fandtes lukket med en plade 1948, da korstræet fornyedes i den forskårne form uden endefelter, som det da havde (285 × 202 cm). Korstræet har et let hvælvet midtparti og i skæringen en cirkelmedaljon, som danner glorie bag Kristushovedet. Krucifikset står med en bemaling fra 1760, fremdraget og istandsat 1948. Karnationen er gullig med røde blodstænk, hår og skæg brunt, tornekrone mørkegrøn og lændeklædet perlefarvet.

Den udtryksfulde krucifiksfigur slutter sig

ved sin magre, udspændte skikkelse til en type, der synes inspireret af den sydtyske billedskærer Veit Stoss, og som herhjemme især er repræsenteret af Odense-billedskæreren Claus Bjerg.⁶⁹ Krucifikset lader sig detalje for detalje jävnføre med krucifikset i Lunde kirke, der formentlig skyldes samme billedskærer (s. 1120 med fig. 26,

28). Det fuldt bevarede korstræ i Lunde antyder, hvorledes de forsvundne endefelter kan have fremtrådt på det oprindelige korstræ, der var lidt mindre i proportionerne end det nuværende (285 × 166 cm).⁷⁰

Endnu 1849 hang »Kristus på korset« over indgangen til koret; han ønskedes da afvasket.⁵⁹ Jacob Helms omtaler 1874 krucifikset uden korsendefelter, »meget stift, dog hovedet ret levende«, ophængt på skibets nordvæg, hvor det stadig har sin plads.

Prædikestol (fig. 40) 1609, ifølge en forsvunden indskrift opsat af præsten Hans Sørensen (DaAtlas V, 738f.). Den er signeret af en lokal snedker på egnen, hvis initialer »H. P. S(nedker)« også findes på prædikestolshimlene i Horne (s. 1462), Fåborg (Skast hrd.) og Grindsted (Slavs hrd.).⁷¹

Prædikestolen er polygonal med fire arkadefag, adskilt af glatte korintiske hjørnesøjler med beslagværksprydbælte, stående foran profilindrammede højfyldinger. Søjlen nærmest opgangen er dog toskansk. Felternes arkadebuer bæres af pilastre med fladsnitagtigt løvværk og svagt perspektiviske profilkapitæler med en enkel, karvskåren dekoration. Bueslagene, der ledsages af tandsnit, er profilerede med vekselvis små rudebosser og cirkelornamenter; i sviklerne akantus-treblade. Felterne rummer fornøjelige relieffer, der hører til de mest ambitiøse prøver på snedkerens evner som billedskærer. Fremstillingerne ledsages forneden af indskrifter, der som prædikestolens øvrige er i reliefversaler og til dels så stærkt forkortede (kun ordenes begyndelsesbogstav angivet), at deres læsning er usikker. Fra opgangen ses: 1) (Fig. 42) Syndefaldet, Adam og Eva, dækkende deres køn med bladduske, står med æbler under Kundskabens Træ, i hvis krone slangen snor sig. Træet vokser ud af en vase, som løvværket så ofte gør det i egnens Ribeskæringer. »Adam oc Eva b(rød) G(uds) b(ud)«. 2) (Fig. 43) Bebudelsen i en ret egenartet gengivelse, der må bero på forvanskning og måske misforståelse af forlægget.⁷² Maria ses frontalt, siddende bag læsepulten, der her fremtræder som en lille kasse. Staven, som Gabriel rækker frem imod hende, er omvundet med et (skrift)bånd, og over den ses Helligånd-

duen med korset. En ejendommelig opsats med kors over Gabriels hoved er måske stavens øvre afslutning med kors, som snideren har flyttet for at skaffe plads til duen. »Maria Bebodelse«.

3) (Fig. 44) Jesu Døb. Johannes ses knælende på (!) Jordanfloden, idet han med højre hånd hælder vand ud over Kristus, som står i bølger til over knæene. Sin venstre hånd støtter Johannes på en uforståelig genstand, der kan være en misforståelse af et klippefremspring, som har været på forlægget.⁷³ I baggrunden ses tårne og spir og øverst i stråleglans og skybræmme Helligåndsduen, der sender en lysstråle ned over Kristi hoved. »Christi Daab M(attæus) 3«. 4) (Fig. 45) Kristus på korset, hvis ender er rullet op som volutter. Den øvre korsarm afsluttes med et overstort »INRI«-bånd. Fremstillingen slutter sig i det væsentlige til Korsfæsteiserne på prædikestolene i Ansager (s. 1584), Fåborg (Skast hrd.) og Grindsted (Slavs hrd.). Herunder snedkersignaturen »Gvd gif gl(øck) H. P. S(nedker)«.⁷¹

Postamentet har under søjlerne retkantfremspring med kartoucher og beslagværk, der på siderne næsten fremtræder som fladsnit. Det midterste fremspring er dog volutformet og prydes af et olmt udseende løvehoved med små hjerner i manken (fig. 41). I postamentfelterne læses: »Salige er/ de som h/hør Gvds/ ord o(g) b(evarer) d(et). II« (Luk. 11,28). Frisen svarer til postamentet og rummer indskriften: »Gvds ord/ bliver/ evindel/ Anno 1609«. Forneden afsluttes kurven af smalle kartouchehængestykker mellem englehoveder og af en stor, svejet underbaldakin med profilribber endende i en lille prydet vindrueklase.

Den sammenhørende *himmel* skyder ud over stolen som en femsidig polygon, lidt uregelmæssig, da faget over opgangen er større end de øvrige. I frisen, der på fremspringene har fladsnitagtigt bladværk, læses indskriften: »A(nno) d(omini) 1609. Sa elskte/ Gvd ver/den at hand/ gaf sin en/b(årne) s(øn) i d(et) a(lle) s(om) t(ro) p(å)« (Joh. 3,16). Under frisefremspringene englehoveder, flankerende de smalle, enkelt udskårne hængestykker. På gesimsens to midterste fremspring står topfigurer i skikkelse af kvinde-

Fig. 40. Prædikestol, 1609, signeret »H.P.S(nedker)« (s. 1542). NE fot. 1982. – Kanzel, 1609 von »H.P.S(nedker)« signiert.

Fig. 41. Løvehoved, detalje af prædikestol 1609 (s. 1543). NE fot. 1982. – Kanzel, 1609. Detail. Löwenkopf.

Fig. 42-43. Prædikestolsfelter 1609 (s. 1542). 42. Syndefaldet. 43. Bebudelsen. Einar V. Jensen fot. 1960. – *Kanzelfelder, 1609. Sündenfall. Verkündigutig.*

lige fløjtespillere, og vestligst bærer fremspringet et udsavet spir med beslagværk. Herimellem er der over himlens fire vestligste fag høje kartouchetopstykker med arkadefelter, der rummer indskrifterne (fra øst): 1) »Glo/ria soli/ Deo« (Gud alene æren). 2) »Devs/ pro/vide/bit« (Gud vil drage omsorg). 3) »Here/ns lov/ er sa/ndhed«. 4) »Frøet/ Gvd/ gør/ ret«. Himlens loft har profilribber udgående fra en roset med Helligåndsduen i midten.

Opgangen er fra 1760, da prædikestolen fik sin nuværende plads ved skibets sydvæg, på pilen mellem de to tilmurede arkader fra kirkens tårnsydskapel. Til opgangspanelet, med kraftige tulipanranker i gennembrudt arbejde, slutter sig i øst et opgangsfag, udført i genanvendt renæssancepanel, utvivlsomt fra den 1760 nedbrudte tilbygning.

Prædikestolens bemaling er ligeledes fra 1760,

fremdraget ved en istandsættelse 1959-60. Grundfarven er lys blå, figurerne har naturlig karnation, og på lister og sirater er anvendt mørkere blå, grønt, cinnoberrødt, hvidt og en forgyldning, der tillige fremhæver indskrifterne, som står på sort bund. Gesimsens dækplanke og læsepult i blankt træ er fra istandsættelsen, ligesom en præsterække, malet på det nævnte opgangsfag (jfr. ndf.). -

Prædikestolen har under den nuværende bemaling rester af oprindelige farver på kridtgrund, som ikke er nærmere undersøgt. Dens gamle plads må antages at have været i skibets sydøsthjørne med opgang fra nord, og der er næppe grund til at tro, at kapeludbygningen i årene efter 1622 har betydet nogen flytning. En forsvundet indskrift, der nævnte hr. Hans Sørensen (DaAtlas V, 738f.), kan have stået på den oprindelige topgang eller på det nu manglende

Fig. 44-45. Prædikestolsfelter 1609 (s. 1543). 44. Jesu Døb. 45. Kristus på korset, derunder H.P.S(nedkers) signatur. Einar V. Jensen fot. 1960. – Kanzelfelder, 1609. Taufe Christi. Der Gekreuzigte, darunter die Signatur des H. P.S(nedkers).

ttopstykke over himlens opgangsfag. 1732 ønskedes prædikestolen og dens krone forsynet med nyt jern, da det gamle var forrustet af ælde.⁴ 1760 lod kirkeejeren »den hundrede år gamle prædikestol« flytte og »renovere«, herunder specielt kronen (himlen).¹² 1812 var himlen ved at falde ned.⁷⁴ 1875 blev prædikestolen overstrøget med egetræsmaling under bibeholdelse af den gamle forgyldning,⁸ hvorefter den fremtrådte, som den ses på fotografier fra o. 1900, med beklædning af gesimsen (jfr. fig. 54). Restaureringen 1959-60 omfattede en snedkermæssig istandsættelse og fremdragelse af den nuværende bemaling fra 1760.

Stolestader, o. 1575-1600, i egnens ungrenæssanceformer, med bænke fra 1960. Gavlene (fig. 46) er 115 cm høje, hjørnegavlne ved indgangspanelerne er dog efter sædvane lidt højere, 120 cm (jfr. s. 1175). Rammeværket med småspir

er som vanligt af egetræ, fyldingerne af fyr. Overfyldingerne rummer stiliseret akantusløv, der nogle steder vokser ud af vaser, underfyldingerne overalt foldeværk. I rammeværkets sidestykker ses foroven udfyldte udstemninger efter de smalle ryglægter, der indtil 1886 dannede rygstød i mandsstolene. Dette år er de nedre rammestykker i vidt omfang fornyede.⁸ Bag herskabsstolene er den forreste stol i nord og de to forreste i syd forsynet med låger, kvindestolens med akantusløv i overfyldingen, den ene af mandsstolenes med reliefversalerne: »Glor(ia) soli (D(eo))« (Gud alene æren). Disse stole har dobbeltsæder og afskærmes ligesom prædikestolstrappen af paneler, der som indgangspanelerne er udført i traditionelle ungrenæssanceformer. Over glatte højfyldinger har de en række lave frisefyldinger med akantusløv, øverst afsluttet af en liste med tand- og neglesnit. De

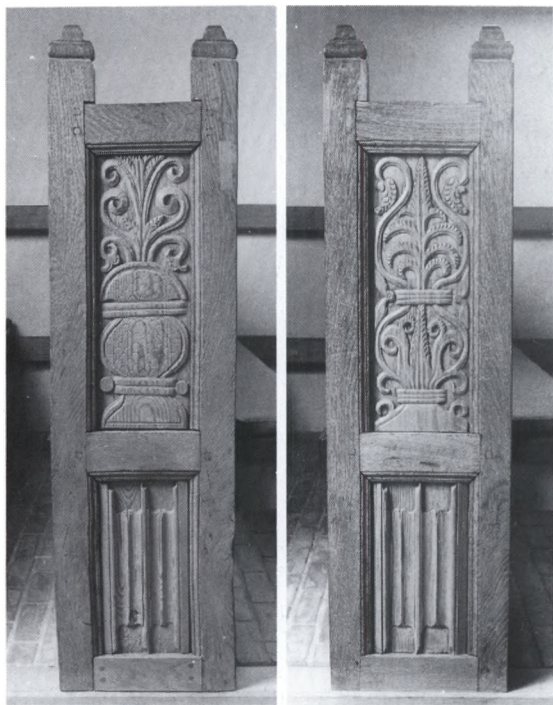

Fig. 46. Stolegavle, o. 1575-1600 (s. 1545). NE fot. 1982. – *Gestühlswangen, um 1575-1600.*

vestlige indgangspaneler er noget enklere, fornyet 1760 helt i fyrretræ. Stolestaderne, der står i blankt træ, er opsat i to rækker med 2×11 stader øst for indgangen, vest herfor 2×10 stader fortsættende ind i tårnrummet, hvor de to vestligste gavle er fornyede i enkle former. Fire gamle gavle og noget panel er 1914 genanvendt i en ny degnestol (jfr. ndf.).

Stoleværkets opstilling er nogenlunde som efter ombygningen 1760, da det oplyses, at de forreste stole med låger tilhørte henholdsvis præstekonen (i nord) og ejerne af Ølgod Søndergård og Vestkær Vestergård.⁴⁵ Det usædvanligt store antal gamle stolegavle (45) hænger sammen med, at stoleværket oprindeligt har været opsat i tre rader (jfr. s. 990, 1176). Sognefolkernes mængde og daglige forøgelse tillige med denne »uorden« i stolene var baggrunden for bøndernes andragende 1622 om at måtte opføre et kapel »til en del af sognemændene derudi at have deres stå og plads«.¹¹ Selv om kongen resolverede, at det måtte være nok at bygge et pulpitur »neden i kirken, hvor en part husmænd og tjenestefolk kan have deres stande«, og at forandre de tre stolerader til to,¹¹ blev udvidelsen ført ud i livet, og stoleværket fordelt i hele det nye, store menighedsrum. Mens pulpituret således ikke blev til noget, må nyordningen have fulgt kongebudet om en indskrækning til to staderækker i skibet; en opstilling, der i hvert fald har været etableret ved Lindbjerggårdstolens opsætning o. 1640. 1713 sagdes nogle stolestader i den »nye kirke« at være øde,⁴ og efter dens nedbrydning 1760 fik stolene en opstilling, der i det væsentlige svarer til den nuværende. Der opregnedes da 27 stole såvel i mands- som i kvindesiden (enkelte »nye«), hvortil kom fire stole à syv stader samt en bæk til fem på det nyopførte pulpitur (jfr. ndf.). På baggrund af denne nøje pladstilmåling forstår man, at sognefolkene året efter beklagede, at der ikke var plads i kirken, da

Fig. 47. Gavle fra (†)herskabsstol 1607 for ejerne af Forsumho (s. 1549). NE fot. 1982. – *Wangen aus einem (†)Herrschaftsgestühl für die Besitzer des Herrenhofs Forsumho, 1607.*

Fig. 48. Indre set mod vest. NE fot. 1982. – *Innenansicht nach Westen.*

stolene var alt for snævre.¹² Samtidig med nyindretningen 1760 fik stoleværket en fuld staf-fering med lysblå grundfarve som den samtidige på altertavlen og prædikestolen.¹² Tidligere havde staderne vistnok stået umalede og – siden begyndelsen af 1700'rne – med en italienskrød overstrygning.⁷⁵

1866 blev de elleve fruentimmerstole i hovedgangen forsynet med rygstød, og 1873 blev samtlige kirkestole overstrøget med egetræsma-ling.⁸ 1886 fornyedes stolebænkene med lodrette fyldingsryglæn,⁸ og 1911 blev stolene afrenset for farver, bejdsede og lakerede.²⁷ Ved den sene-

ste restaurering 1959-60 er bænkene atter blevet udskiftede, og træværket helt afrenset.

Herskabsstole (fig. 49) for Lindbjerggård, fra o. 1640, afslutter begge stolerader i øst. De bærer våben for Jens Juel (†1636) og Ide Gøye (†1654) og er formentlig udført af billedskæreren Jens Mortensen fra Kolding (jfr. altertavle og fontehimmel).⁷⁶ Stolene i nord og syd er næsten ens, med store dobbeltgavle både imod midt-gangen og mod væggene, forbundet af høje fyl-dingspaneler, som danner rygstød for (forny-ede) dobbeltsæder. Væggavlne er forenklede udgaver af gavlene mod midtgangen. De består

Fig. 49. Herskabsstol, o. 1640, for ejerne af Lindbjerggård (s. 1547). NE fot. 1982. – *Herrschaftsgestühl für die Besitzer des Herrenhofs Lindbjerggård. Um 1640.*

Fig. 50. Herskabsstol o. 1640 (jfr. fig. 49), udsnit. Panelfyldning med englehoveder og sekundært indskåret navn (s. 1548). NE fot. 1982. – *Herrschaftsgestühl, um 1640, Ausschnitt.*

af svære egeplanker med pålagt dekoration, nu 180 cm høje, kronet af en brudt trekantgavl, der har mistet både sit topspir og en pånaglet dekoration midtpå (englehoved?). Herunder afslutter en profiliste (i nord med tandsnit) et udsparet rundbuefelt med udskårne våbenskjolde. På de heraldisk højre gavle ses ægtefællernes fædrene våbner: Juel (med stjerne over bølger) og Gøye, på de venstre gavle deres mødrene våbner: Ulfstand og Brahe. Under våbnerne en pålagt arkadefyldning med kannelerede pilastre, profilkapitæler og i sviklerne en udskåret dekoration med okseøjne. Gavlene flankerer en bred, foroven udsvejfet låge med diamantbosse i kartouche over en arkadefyldning, hvis bueslag ledsages af æggestav og kuglebosser i sviklerne. Lågerne har store gamle vingebe­slag. Herskabsstolene har i øst (mod muren) enkle profilfyldninger, i vest fire fag arkadefyldninger, hvis bueslag ledsages af æggestav og i sviklerne Jens Mortensens karakteristiske englehoveder (fig. 50). Herover lave, gennembrudte frisefyldninger med (delvis fornyet) gitterværk i fyrretræ, og øverst en kronliste med æggestav. Herskabsstolene står i blankt træ efter i dette århundrede at have gennemgået de samme afrensninger som det øvrige stoleværk.

I syd­stolens nordligste panelarkade har en degn indskåret versalerne: »Fra 1670/ Erasmus/ Claudi Isageriis/ Coldingensis/ til 1674 20 jul« (jfr. fig. 50).

Lindbjerggårds ejere benyttede herskabsstolene, indtil birkedommer Peder Saxesen (†1788) i skibets nordvesthjørne lod opføre en *†lukket pulpiturstol* (jfr. fig. 51), vistnok 1760.⁷⁷ Den var udformet som en stor kasse med loft, gulv og panelvægge, der udgjorde fire fag i syd og tre i øst, hvor det nordligste rummede døren for opgangen. I de øvrige fag var der over glatte profilfyldninger høje, rundbuede vinduer med sprosseruder, der kunne sænkes ned bag panelet. Opgangen langs nordmuren havde profilfyldninger i tre fag og mægler med et lille topspir. 1873 blev pulpiturstolen overstrøget med lys egetræs­mal­ing.⁸ 1910 blev »buret« nedtaget⁴³ og tjente senere som lysthus i krohaven – for sluttelig at ende som hønsehus.⁷⁸

Fig. 51. Skibets indre set imod vest o. 1900 med †lukket pulpiturstol for Lindbjerggård, o. 1760 (s. 1548) og *orgel, bygget 1896 af Frederik Nielsen, Århus (s. 1552). Foto i Ølgod Museum. – *Inneses gegen Westen um 1900 mit †geschlossenem Emporenstuhl für den Herrensitz Lindbjerggård, um 1760. *Orgel, 1896, von Frederik Nielsen, Århus, gebaut.*

Af en (†)herkabsstol, 1607, for ejerne af Forsumho, er bevaret to beskårne gavle (fig. 47), nu 82 cm høje. De afsluttes foroven af en pålagt trekantgavl, på hvis skrāsider der ligger voluter, som har båret et nu forsvundet topspir. Herunder kroner et Jesumonogram i forsænkede reliefversaler et stort profilindrammet felt henholdsvis med våben for »Stihage-Skram« over versalerne »D(orte) S (krams) F(ædrene) 1607« og for »Sparre-Kås« over »D(orte) S (krams) M(ødrene) 1607«. Under indskriften er der stiliseret akantusløv, og nederst har gavlene spor efter yderligere pålægning og rester af en næsten helt afsavet, udskåret spejlfyldning. Gavlene, der nu står i blankt egetræ, må antages at have haft forsvundne panderter med våbner for Dorte Skrams ægtefælle Frans Pol, der skrev sig til

Forsumho.⁷⁹ O. 1900 indgik de to gavle i stolepanelerne (foto i NM2), nu er de opsat i Lindbjerggårdstolen op mod nordvæggen.

†Skrifestol (fig. 52), 1760, i landlige rokokkoformer, opsat af kirkeejeren Peder Saxesen ved korets nordmur. Af fotografier fremgår, at den var helt lukket, med loft, og i syd havde tre panelfag, ét imod kortsiderne i øst og vest. Fagene rummede over næsten kvadratiske profilfyldinger en række arkadefyldinger (sydvæggens yderfag) og arkadegennembrydninger, hvis let styltede bueslag blev båret af små voluter. Fagene adskiltes af smalle lister og enkle hjørnepilastre, hvorover der på profilgesimsen stod små drejede spir flankerende topstykker i viltre rocailleformer. 1812 var skriftestolens dør (i vest?) brøstfældig,⁷⁴ og 1853 ønskedes præ-

Fig. 52. Korets indre set imod nordvest 1906 med †skriftestol fra 1760 (s. 1549). Hude fot. – *Chorinneres gegen Nordwesten 1906 mit †Beichtstuhl aus dem Jahre 1760.*

Fig. 53. *Klingpung, 1700'rne (s. 1551). I Ølgod Museum. NE fot. 1987. – *Klingelbeutel, 18. Jahrhundert.

stens stol af hensyn til knæfaldet flyttet noget imod vest.⁵⁹ Skriftestolen fortrængtes 1911 af et skab (jfr. ndf.), i forbindelse med hvilket der etableredes et lille præsterum aflukket med forhæng.⁴³

En *degnestol* er 1914 sammenslået af fire gamle gavle og panel fra stoleværket. Træet står blankt siden 1960, da degnestolen flyttedes fra korets sydvæg til sin nuværende plads ved nordvæggen. En †*degnestol* i koret ønskedes 1853 flyttet af hensyn til knæfaldet.⁵⁹

En †*skranke* af gammelt panel blev 1841 opsat foran tårnrummet, der da indrettedes til materialrum.⁵⁹ Af et (†)*panelværk* i renæssancestil, opsat 1899 omkring varmeapparatet i skibets vestende,⁴³ er dele på kirkeloftet.

†*Kirkekiste*, formentlig middelalderlig. Kirkejeren Peder Saxesen beskyldtes 1761 af sognebønderne for, ved den forudgående restaureering, at have tilegnet sig »den store egekiste, taget jernet af den til eget brug, og slået kisten i stykker«. ¹² Herpå svarede han, med provstens bifald, at den gamle kiste var ubrugelig og tog plads op i koret, og at den var »et gammelt skrummel afladskasse fra papisternes tider«. ¹² Endvidere havde Peder Saxesen til afløsning for kisten ladet lave to †*skabe* i muren til altersølvvet og messeklæderne. ¹² Et †*skab* i renæssanceform, tegnet af H. Lønborg Jensen, blev 1911 opsat i korets nordvesthjørne. ⁴³ Det var, i øst udbygget med et lille forhængsaflukke for præsten. Fjernet 1960.

Pengeblok, o. 1815,⁸⁰ udført af en 100 cm høj egebjælke, der forneden er affaset, foroven firsidet og udhulet som pengekasse. Overdelen er omgjort med tre jernbånd, af hvilke de to øverste smykkes med en løbende hund. Mellem dem er der på forsiden en kvadratisk jernlåge med overfaldslukke. På oversiden nyere pengeslids af messing. Blokken, der står i blankt træ, er opsat ved døren, fæstnet til indgangspanelet i vest. 1922 sad den på stolegavlen lige over for indgangsdøren (foto i Ølgod Museum).

Pengebøsser. En **fattigbøsse* af jernblik, 16 cm høj, egetræsmalet, med påskrift »Til de Fattige«, stammer fra slutningen af 1800'rne. Den er i Ølgod Museum (inv.nr. Ø 1491) tillige med en

Fig. 54. Indre set imod øst. Hude fot. 1906. – *Innres gegen Osten, 1906.*

*indsamlingsbøsse fra o. 1877 til opførelsen af Bejsnap kirke (fig. 64, jfr. s. 1563). Den er af jernblik, $16 \times 16 \times 16$ cm, med låg og høj pengetragt. Bøssen er fæstnet til en plade (45×50 cm) med påskriften (sorte versaler): »Til en Kirke i den østlige Del af Ølgod Sogn. Hvo karrigen saaer, skal og karrigen høste, og hvo som saaer i Velsignelse, skal og høste i Velsignelse. Gud elsker en glad Giver. Kor. 9, 6-7« (inv. nr. Ø 1493).

*Klingpung (fig. 53), 1700'rne, 125 cm lang, med egetræsskaft, klokke og en nu grålig, faldet pose med kvast, delvis i posementarbejde. I Ølgod Museum (inv. nr. Ø 1496).

Dørfløjen mellem våbenhus og skib er fra 1911,

med udskæringer i stil med stoleværkets, udført af snedkermester Augustinus Johnsen.⁴³ En *kirkenøgle i Ølgod Museum (inv. nr. Ø 1795) skal stamme fra kirken, †Dørfløje. Sognebønderne anklagede 1761 Peder Saxesen for udover kirkekisten (jfr. ovf.) at have tilegnet sig to svære egetræsdøre med store jernbeslag (middelalderlige?) og at have erstattet dem med nogle ringere af fyr. Hertil resolverede provsten, at han fandt de nye døre pænere, og at jernbeslagene alle var overført til dem bortset fra ét, der var faldet af, da man nedtog de gamle døre.¹²

Pulpiturer. 1) 1760, i tårnrummet, siden 1896 indrettet til orgelpulpitur. Det har brystning i tårnbuen med udsavede balustre, formede som

Fig. 55. Ildkar af malm, formentlig fra 1600'rne (s. 1553). NE fot. 1982. – *Feuerpjanne aus Erz. Wahrscheinlich aus dem 17. Jahrhundert.*

modvendte S-volutter. Den samtidige bemaling med lysblå bundfarve svarende til altertavlens og prædikestolens er frilagt 1960. Pulpiturets opsætning 1760 var en følge af den samtidige nedlæggelse af sydkapellet. Det indrettedes til »tjenestefolk og drenge« med fire stole à syv stader samt en bæk til fem.¹² 1862 omtales på pulpituret fem stole uden døre og fyldingsryglæn.⁸ 1873 og igen 1891 blev pulpituret overstrøget med egetræsmaling.⁸ I forbindelse med opsætningen af det nuværende orgel 1987 er pulpituret brystningen blevet rykket frem fra tårnbuens vestre til dens østre murflugt. 2) 1914, i skibets nordvesthjørne. Brystningen, der gentager former i stoleværket, er skåret af snedkermester Augustinus Johnsen ligesom det gennembrudte opgangspanel, der er udført i stil med prædikestolstrappens.⁴³ Det hvidmalede pulpitur har afløst Lindbjerggårds ↑pulpiturstol fra o. 1760 (jfr. ovf.).

Orgel, 1987, med 14 stemmer, tre transmissioner, to manualer og pedal, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå, med genanvendelse af orgelfacade fra 1896. Disposition: Manual I:

Principal 8', Fløjte 8', Præstant 4', Oktav 2', Mixtur III-IV, Trompet 8'. Manual II: Trægedakt 8', Fløjte 4', Fløjte 2', Larigot 1 1/3', Sedecima 1°, Terts 4/5'. Pedal: Subbas 16', Fløjte 8' (transm.), Korbas 4' (transm.), Fagot 16', Basun 8' (transm.). Koblinger: II-I, II 16'-I, I-P, II-P. Tremulant for hele orglet. Dispositionen er udarbejdet i samarbejde med domorganist Svend Prip. Kilebælg. Et fritstående spillebord, tegnet af Rolf Graae, er anbragt foran orglet, således at organisten vender ansigtet mod øst. Den genanvendte klassicistiske facade fra 1896 er af standarttype med tre rundbuede pibefelter, gråmalet med forgyldte lister. På det udvidede vestpulpitur.

**Orgel* (fig. 51) 1896, med seks stemmer og ét manual, bygget af Frederik Nielsen, Århus.⁴³ 1959 ombygget og udvidet med én stemme og anhangspedal af Jydsk Orgelbyggeri, Århus. Oprindelig disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Fløjte 4', Oktav 2'.⁸¹ Disposition efter ombygningen: Manual: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørfløjte 4', Oktav 2', Nasat 1 1/3', Scharff III. Anhangspedal. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Facaden er genanvendt i det nuværende orgel; de oprindelige pibeattrapper af bemalet træ er nu erstattet af klingende piber af tinlegering. Skænket af Kr. Jensen Vejlgård's enke Karen Kirstine Hansdatter (indskrift på sølvplade i facaden). På pulpitur i kirkens vestende med spillebord i orgelhusets

Fig. 56. *Ildpote, formentlig fra 17-1800'rne (s. 1553). I Ølgod Museum. NE fot. 1987. – *Feuertopf, vermutlich aus dem 18.-19. Jahrhundert.*

nordside.⁸² Orglet er opmagasineret i præstegården.

Salmenummertavler, tre ens, opsat 1987, af hvidmalet finér, 96 × 75 cm. På loftet står tre nummertavler fra 1960, med profilramme i blank eg, 110 × 70 cm. †*Salmenummertavler*. 1862 omtales seks tavler,⁸ formentlig til kridt som dem, der ses på interiørfotografier fra slutningen af 1800'rne. 1916 nævnes to nummertavler med metalcifre,⁸ der tjente indtil 1960. De havde profilramme og en lille svunget gavl i barokstil (jfr. fig. 54).

Præsterækketavle. En præsterække er 1960 anført med hvide versaler på sort bund på prædikestolens opgangsfag i øst. Den har afløst en †*præsterækketavle* i overstørrelse fra 1914. Den var udført af snedker E. Nyegaard og hang østligst på skibets nordvæg.⁴³

En **sognestævnetavle* (fig. 63) fra 1800'rne er af sortmalet fyr, 41 × 19 cm, foroven afrundet med ophængshul. Herom er malet en spinkel hvid guirlande, og midt på tavlen står med hvid fraktur: »Sognestævne«. I Ølgod Museum (inv. nr. Ø 1492).

Lysekroner. 1) En prismelysekrone fra begyndelsen af 1800'rne hænger i skibets vestende. I 1800'rne hang den i koret. 2-4) Tre messinglysekroner er fra o. 1900, den ene (i koret) med graverede versaler på hængekuglen: »Skænket til Ølgod Kirke af Jes Jensens Enke, Ane Knudsdatter af Forsomho 1903«.

Ildkar (fig. 55), formentlig fra 1600'rne, højde i ophængt tilstand 36 cm. Det består af en malmskål med flad bund og udladende rand, et let hvælvet jernlåg med bøjletop og et bæretøj med tre jernstænger, der er ført igennem øskner på skålens og lågets rand. Fadets yderside er i nyere tid afslebet og blank, mens indersiden er ujævn med præg af anvendelsen (hentning af trækul til tænding af alterlysene). Karret, der har et sidestykke i Alslev kirke (Skast hrd.), omtales 1862 som et gammelt røgelsekar.⁸ Det hang siden i korets nordvesthjørne, og er nu – efter konservering 1960 i Nationalmuseet – ophængt på korets sydvæg.

En **ildpote* (fig. 56) af jydepotteler, snarest fra 17-1800'rne, er 26 cm høj, med rest af hank.

Fig. 57. Klokke, 1822, støbt af P. Meilstrup i Randers (s. 1553). Udsnit. NE fot. 1982. – *Glocke, 1822, Ausschnitt. Ein Guss des P. Meilstrup in Randers.*

Den skal have tjent til opvarmning i kirken.⁸³ I Ølgod Museum (inv. nr. 96).

Et *tårnur* er 1938 skænket af rentier Hans Pontoppidan. Det har urskiver mod alle fire verdenshjørner.

Klokke (fig. 57) 1822, støbt af P. Meilstrup i Randers og næsten svarende til en klokke fra samme år i Ormslev kirke (DK. Århus s. 2169), tv. 82 cm. Om halsen trelinjet indskrift med reliefversaler: »Aar 1822 da Hr. Provst Herman Esmann var Sognepræst/ lod Ølgod Sogns Kirke Eiere denne Klokke omstøbe/ Gud til Ære Kirken til Ciir og Paamindelse om Dødeligheden«. Indskriften afbrydes af en renæssancebuste i profil, englehoveder og laurbærranker og indrammes af lister. Forneden kantes omskriften af en lodret-rillet buetungefrise, foroven af en arkaderække af tilsvarende buer med fire, stadigt gentagne, naive smårelieffer: 1) Den korsfæstede Kristus mellem to lavere kors, på lav Golgathahøj. 2) Den tomme grav mellem to siddende soldater, foroven skyer. 3) Den opstandne Kristus med hjulkors(?) og sejrspane, stående på en liggende benrad. 4) Kristi Himmelfart, forneden otte stående figurer. På den profilerede slagring reliefversalerne: »Støbt i Randers af P. Meilstrup« og på legemet fire medaljeaftryk indfattet af laurbærgrene og under englehoved. Medaljeaftrykkene er parvis ens (de modstående) og viser henholdsvis for- og bag-

Fig. 58. Epitafium (nr. 1, s. 1554), o. 1606, over sognepræst Søren Jensen Buch, hans to hustruer og 17 børn. NE fot. 1982. – *Epitaph für den Pfarrer Søren Jensen Bitch, seine beiden Frauen und 17 Kinder. Um 1606.*

siden af Christian VII.s salvingsmedalje 1767.⁸⁴ Både medaljeaftryk og passionsfrise svarer ganske til den nævnte klokke i Ormslev, mens profilbusten har paralleller på Meilstrups klokker i Tulstrup og Saksild kirker (DK. Århus, s. 2376, 2432). Klokken er ophængt i nyere slyngebom.

†*Klokker.* 1) Ved klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke, der med jernfang vejede 2½ skippd. og 4 lispd.¹⁰ 2) 1646, med Jens Juel og Ide Gøye til Lindbjerggårds navne (DaAtlas V, 738f.). Den skal være blevet sat i stand i præsten Peder Jensen Ribers tid (o. 1641-o. 1682)⁴³ og var 1700 ved magt.³⁷ 1821 var klokken revnet og blev omstøbt 1828.⁶¹

†*Messeklokke,* formentlig middelalderlig. 1732 var den lille klokke, »som plejer at hænge i koret

til at advare sognefolket med om tjenestens begyndelse«, nedtaget og ønskedes atter op-hængt.⁴

Klokkestolen er gammel, af egetræ. Træværket ved klokken blev forbedret 1749,⁴ og en istandsættelse af klokkestolen er foretaget 1973.

GRAVMINDER

Epitafier og mindetavler. 1) (Fig. 58 og 59) o. 1606, over sognepræst Søren Jensen (Buch) (jfr. altertavle og altersølv), samt hans to hustruer og 17 børn.

Epitafiet, 224 × 152 cm, består af et stort portrætmaleri i bred profilramme, kronet af en trekantgavl mellem to drejede – vistnok fornyede – spir. Det har savet i enkle renæssanceformer. Såvel maleriet som den øvrige staffing med lange indskrifter bærer præg af restaureringer 1764 og 1899, da Magnus-Petersen søgte at føre epitafiet tilbage til dets oprindelige fremtræden. Maleriets overmalede tilstand gør det vanskeligt at vurdere, om maleren eventuelt skulle være Lauritz Andersen Riber, som Søren Jensen ni år tidligere synes at have engageret til altertavlens malerier (jfr. s. 1536).

På en gråtonet, mørk baggrund med søjle ses

Søren Jensen flankeret af sine to hustruer hver med deres respektive børn, til venstre syv og til højre ti. Præsten bærer en lille pibekrave samt knælang kappe over en pelskantet kjortel. Han har gråt fuldskæg, glat mørkt hår og holder mellem hænderne en bog. Kvinderne, med hænderne samlet foran brystet, vender sig let ind imod ham. De er iklædt sort kappe over mørk kjole med fodsidt, hvidt skørt samt hvid hue. Mens skildringen af forældrene har en vis portrætkarakter, fremtræder børnene stereotype, knælende med foldede hænder. Drengene, til venstre fire og til højre syv, kendetegnes ved pibekraver, og pigerne ved opretstående kraver samt mørke hårbånd. Når børnene med en enkelt undtagelse bærer hvide klæder, må det vel karakterisere dem som døde. Der kan dog også være en anden grund til, at en enkelt dreng (til højre, den yngste) skiller sig ud ved sin mørke

Fig. 59. Epitafiemaleri af sognepræst Søren Jensen Buch og hans familie, før restaurering 1899. Udsnit af epitafium o. 1606 (nr. 1, s. 1554, jfr. fig. 58). Nationalmuseet fot. 1899. – *Pfarrer Søren Jensen Buch mit Familie. Bildnis aus einem Epitaph um 1606. Zustand vor Restaurierung 1899.*

dragt, nemlig at han skal fremstille sønnen mag. Jens Sørensen Ølgod (Zythagotus), der kan formodes at være forfatter til epitafiets latinske vers.⁸⁵

Over maleriet står på sort bund med gul versalindskrift: »Mixta Meæ Menti Pridem Mens Cælica Finem/ Prædixit Vitæ Non Procul Esse Meæ./ Hinc Toties Mæsto Cecini Mea Fata Svpsemi/ Æthereas Animvs Svspiciebat Opes/ Qvas nunc Per Christi Meritvm Me Lector Adeptvm./ Mvnde Vale, in christi Vivere Dvlce Sinv.« (Den himmelske ånd, som er iblandet min ånd, har tilforn forudsagt, at mit livs ende ikke var fjern, derfor, så tit jeg bedrøvet har besunget min skæbne, har min sjæl set op til den

Øverstes himmelske bistand, hvilken jeg nu, o læser, har erhvervet gennem Christi fortjeneste, sig mig farvel, verden, det er sødt at leve i Christi skød).

Rammeværket fremstår rødt, blå, grønt, brunt og gult med forgyldte lister og spir samt gule og forgyldte indskrifter på sort og brun bund. Vingerne bar indtil restaureringen 1899 rester af udsmykning med akantus.

På rammen læses i henholdsvis versaler, antikva og kursiv gravverset: »Non dolor est maior, qvam cvm violentia mortis,/ unanimi Soluit Corda ligata fide/ sive ingitur vivam, sev vitam fata reposcant,/ ipse tamen Domino Portio Semper Ero«. (Ej gives større smerte, end når

dødens vælde løser hjerter bundne ved fælles tro, hvad enten jeg altså lever, eller skæbnen kræver mit liv, vil jeg dog altid være en del af Herren). I trekantgavlen er med antikva og versaler skrevet: »H(ic) S(epultus) I(acet)/ Symbo- lum/ Sorbenti, Stvden/ti et Tendenti ad optima/ non deerit Avxilium Dei«. (Her ligger begravet. Valgsprog: Den som annammer, den som gør sig flid og den som tilstræber det bedste, han vil ikke svigtes af Guds hjælp). 1899 dækkedes resterne af en ulæselig indskrift på hængestykket, og på dets midte opmaledes i versaler og fraktur gravskriften: »Qvod Mortale Mei Fverat, Parva Hæc Tegit Vrna/ Spiritvs Ætherea Lætv's in Arce Viget./ Anno 1556 Die Purificationis (Hvad der hos mig havde været dødeligt, det dækker denne liden urne, min ånd trives glad i den himmelske borg. År 1556 ved Mariæ renselsesfest)/ bleff hr: Seuffren Jenssen Prest/ Till Ølgod oc Strelloff oc Døde hand/ Anno 1606«. ⁸⁶ Ved restaureringen 1764 fik hængestykket langs kanten frakturindskriften: »Dette Epitaphium Lod Cancelie Raad Og Regiments Skrifer Saxesen Til Lindberg Renovere/ A(nn)o 1764 som Da-værende Kircke Eier; Da dette ulæselig stüke forblev som Det war«.

Epitafiet, der oprindeligt hang på korets nordvæg (jfr. fig. 52), blev 1911 flyttet til sin nuværende plads i skibet, syd for korbuen.

2) (Fig. 60) Sat. o. 1637 over drengen Iver, †15. juli 1633, af faderen Peter Iversen Hemmet, da fordrevet fra sit sognekald i Lønborg. ⁸⁷

Den latinske indskrift lyder: »Hic regviesco nepos magni doctoris ivari,/ hemmetæi. A quo dicor ivarus ego,/ cvivs post obitum merito qvem ecclesia planxit./ hei mihi non mvltos fata dedere dies,/ exvl eram quondam vervm nvnc incola cæli,/ svm factvs, svmmo prospiciente deo,/ mensibus havd senis natum discedere ivs- sit,/ sedibus ex patriis, me violenta manvs,/ at tamen excepit patriis me finibvs actvm,/ cælestis favtor cælitus hospitio,/ forte meos qværis, mvndvs cvr impivs odit ?/ ivdicio ivsto christe relinqvo tvo/ sit licet vt dixi odit meq. meosq: parentes/ crvdelis mvndi tvrba maligna tamen,/ miq: meisq. parentibvs vtiliora dedisti,/ christe bonis mvndi tv meliora ferens,/ dvcor ad æterni

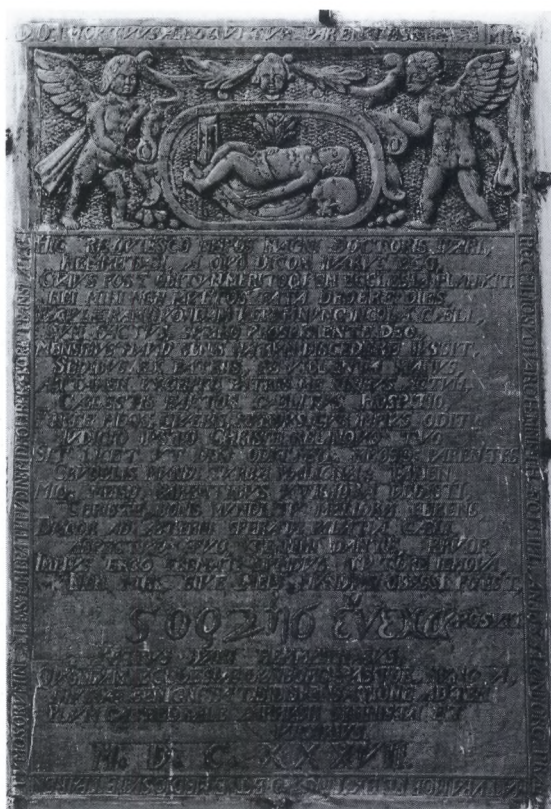

Fig. 60. Epitafium (nr. 2, s. 1556), o. 1637, over drengen Iver, †1633, sat af faderen, sognepræst Peter Iversen Hemmet. NE fot. 1982. – *Epitaph für den 1633 verstorbenen Jungen Iver. Vom Vater, dem Pfarrer Peter Iversen Hemmet, gesetzt. Um 1637.*

sperata palatia cæli,/ aspectvq: tvo, te mihi dante frvor,/ impivs ergo fremat mvndvs tvtore Ie- hova,/ non mihi sive meis mvndvs obesse po- test,/ $\sigma\tau\omicron\gamma\gamma\eta\varsigma$ $\epsilon\nu\epsilon\kappa\alpha$ posvit/ Petrvs ivari hem- methævs/ qvondam ecclesiæ lønborg pastor, nvnc a(utem)/ divinæ benignitatis dispensatione ad tem-/plvm cathedrale aarhvsii symmista et/ vicarius/ M. D. C. XXXVII«. (Her hviler jeg, en sønnesøn af den store Dr. Iver Hemmet, ⁸⁸ efter hvem også jeg kaldes Ivar, efter hvis død kirken med rette sørgede. Ve mig! skæbnen skænkede mig ikke mange dage. Jeg var engang landflygtig, men nu himmelens beboer er jeg blevet, ved den store Guds forsyn. Ikke seks måneder gammel bød mig en voldelig hånd at drage bort fra fædrenehjemmet, men dog, da jeg var drevet derfra optog den himmelske be-

skytter mig i himmelens herberg. Måske spørger du, hvorfor den ugudelige verden hadede mine (forældrene?). Kristus! Jeg overlader det til din retfærdige dom. Lad det da være, som jeg har sagt, at den grusomme verdens onde hob hadede både mig og mine forældre, så har dog du givet mig og mine forældre nyttigere ting, Kristus, bringende bedre ting end verdens goder. Jeg føres til den evige himmels efterhigende paladser, og jeg nyder synet af dig, som du giver mig. Lad da den ugudelige verden knurre over hjælperen Jehova, verden kan ikke skade mig eller mine. Som et tegn på forældrekærlighed sattes dette gravminde af Peter Iversen Hemmet forhen præst ved Lønborg kirke, men nu med Guds godheds bevilling hjælpepræst og stedfortræder ved Aarhus domkirke 1637).

Rektangulær mindetavle, rød kalksten med rester af sort bemaling, 79,5 × 54 cm. Indskriften, i reliefversaler, dækker hele den nedre del af stenens flade og suppleres af et indskriftbånd langs stenens kanter: »D(eus) O(ptimus) M(aximus) S./ mortuus alloquitur parentes/ hoc filio svo ivaro hemmethæo 15. iul(ivs) an(no) 1633 lønborg præ/matvra morte extincto et e medio svi et paren/tv mæs(t)orvm in cælestem beatitudinem/ deo liberatore translato«. (Den almægtige Gud. Den døde taler til sine forældre. Dette (gravminde satte han) da hans søn Iver Hemmet 15. juli år 1633 i Lønborg ved en for tidlig død var udslukt og fra sin og sine bedrøvede forældres midte af befrieren Gud var overført til den himmelske salighed).

Øverst på stenen flankerer to putti en liggende putto i oval, kartoucheornamenteret ramme. Den hviler, iført lændeklæde og kappe, hovedet på en hovedskal; ved fødderne står et timeglas og bagest en blomst.⁸⁹ – Stenen var 1874, som nu, opsat på korets nordvæg.

3) O. 1858, sat af Ølgod menighed over Jacob Henrik Ferdinand Michael Stilling, *8. jan. 1816, præst ved denne kirke fra 20. sept. 1851, †9. maj 1858. Indskriften afsluttes af henvisning til 1 Tim. 5, 17 i fordybende, grå versaler.

Rektangulær, lysgrå sandstenstavle, 119 × 92 cm, med indfældet hvid marmorindskriftplade. Herom pudslag med marmorimiterende be-

maling i brunt, rødt og hvidt. Indsat i muren over norddøren.

4) O. 1875, sat af Ølgod menighed over lohannes Henrich Caspar Bucholtz, *24. febr. 1821, præst for Ølgod og Strelluf menigheder 1869-1875, †26. okt. 1875. Henvisning til 1. Kor. 2. 2-3. Fordybet, forgyldt versalindskrift.

Hvid marmorstele, 152 × 63 cm, med tilspidset top, hvilende på sokkel med profilering. I stelen er indsat en cirkulær bisquitmedaljon: »Opstandelsens engel«, kopi af L. Vieth. – Oprindeligt midt på skibets nordvæg, nu indfældet i tårnets nordmur.

*Kisteplade, o. 1796. Velædle Madame Else Cathrine Haar, *1745 på ... ngaard, gift første gang med Niels Hansen til Lindbjerg, anden gang med Jørgen (Udesen) Haar til Lindbjerg, dødens dag var på Lindbjerg [8.] dec. 1796. Gravvers.

Den ovale, hvælvede blyplade, 29 × 19 cm, er kun fragmentarisk bevaret. Et nu løsrevet englehoved har formentlig prydet den nedre kant. Indskriften i indgraveret kursiv er udfyldt med sort.

Kistepladen er 1959 fundet i korgulvet sammen med et tilhørende *kistekrucifiks af bly, 43 × 43 cm. Kristus bærer tornekrone og er iført lændeklæde. Korsarmene afsluttes i trepasender, hvoraf den nedre mangler; øverst skriftbånd med »INRI«. Plade og krucifiks i Ølgod museum (inv. nr. 1440 og 1439).

Mindeplade af bly, o. 1827. Provst Herman Es-mann, *8. aug. 1755, 6 år præst for Meirup, 9 år for Lemvig og Lem, 22 år for Ølgod og Streluf, †24. maj 1824, og hustru Gertrud Sophie Borgen, *18. marts 1762, †10. maj 1827. De levede 36 år i lykkeligt ægteskab. En datter ventede dem i evigheden, 2 sønner og 7 døtre begræd deres død. Gravvers.

Oval plade, 41 × 23,5 cm, kranset af bladranke. Øverst er påsat fugl Føni× i strålekrans, nederst et englehoved. Indskrift i indgraveret kursiv. Ophængt på korets nordvæg.

En *kârde, der har været ophængt i kirken er nu i Ølgod museum (inv. nr. Ø 461). Det er en dansk officerskârde M 1765 (håndbøjlen afbrækket).⁹⁰ Den skal ifølge stedlig tradition have lig-

get på sekundløjtnant, hofjunker Lorentz Joachim von Bülow's kiste (†1793).⁹¹

Kirkegårdsmonument. 1) O. 1809. Niels Teilgaard, degn i Ølg(od) og Str(elluf), *1734 i Frederits, †1809, ca. 75 år. Indskrift i fordybede versaler, trukket op med sort. – Kvadratisk kalkstensblok, 46 × 45 cm, skrånstillet på en cementstøtte. Syd for våbenhuset.

2) O. 1868. Landstingsmand I. M. Bolderup Andersen, *6. marts 1822, †23. okt. 1868. Gravvers af sognepræst Schørring:

Bondefører, snild i Raad.
Dansk af hjerte, stærk i Daad.
Frihedskæmpe hvor det gjaldt,
savnet er du overalt.

Indskriften, fordybede versaler og kursiv, afsluttes af en henvisning til Ordspr. 10, 7.

Cippus-inspireret kalkstensmonument, 112 × 42 cm, med glatte akroteria, hvorimellem en lille bue danner fod for et marmorkors. En buet marmorinskriftstavle er indsat i et arkadefelt bestående af to udhuggede halvøjler, der bærer et bueslag. Heri en firpasdekoration. – 1982 opstillet ved kirkens nordøstre hjørne.

3) O. 1879. Marie Katrine Andersen, født Mouridsen, *24. febr. 1827 i Torbøl, †8. april 1879 i Gammelgaard. Gravvers. Indskrift i fordybede versaler.

Kalkstensmonument, 72 × 51 cm, udført som nr. 2, men dårligere hugget. Stenen stod tidligere ved nr. 2, men er nu hensat i et lapidarium ved kirkegårdens nordøstre heg.

Af de i alt 15 *støbejemskors* på kirkegården er kun to (nr. 12, 13) opstillet uden for lapidariet. Med en undtagelse (nr. 6) fordeler de sig på tre hovedtyper (se Henne, s. 1268, og Hodde, s. 1487) karakteriseret ved udformningen af korsenderne: 1) kløverbladsformet (nr. 1, 4, 5, 8), 2) fliget (nr. 7, 9-15) og 3) kløverbladsformet med palmetdekoration (nr. 2, 3).

1) O. 1854. Morten Christian Lindvig, kirkesanger, *22. juli 1799, †15. juli 1854. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Type 1a, 79,5 × 49 cm, med stjerne på korsendernes for- og bagside.

2) O. 1858. Maren Bruun, født Jensen, *1827, gift 1848, †1858. Kursiv. Type 3, 114 × 67 cm. På

øvre korsarm en kvindefigur med kors og palmegren samt ved foden gennembrudt akantus-slyng. Nedstøbt i naturstensfod.

3) O. 1858. Anders Lauridsen, *1811, gift 1839, †1858. Kursiv. Type 3, 87 × 57 cm. På øvre korsarm kvindefigur med kors og palmegren. Foden afknækket.

4) O. 1860. Elisabeth Mortensdatter, *1786 i Klabtoft, Veiling sogn, †1860 i Agersnap, Ølgod sogn. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Type 1a, 70 × 49 cm, som nr. 1. Direkte nedstukket i jorden.

5) O. 1862. Maria Christine Keil, født Søllerød, *i Kjøbenhavn, †12. juni 1862 i Lindbjerg Mølle, 86 år. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Type 1a, 30 × 49 cm, som nr. 1. Korset er knækket neden for korsskæringen.

6) O. 1867. Anna Marie Cecilie Krog, født Keil, *17. jan. 1807 i Lygumkloster, †18. jan. 1867. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Gennembrudt kors, 90 × 43 cm, med lige afskårne korsarme, hvorpå støbt et anker med omløbende tov. Nedstøbt i postament, dekoreret med dødens genius, putto med nedadvendt fakkel ved urne. Øvre korsarm samt ankerets ene arm mangler.

7) O. 1868. Jens St. Hansen, *28. april 1868 i Agersnap, †16. okt. 1868 sammesteds. På bagsiden gravvers. Kursiv. Type 2, 62 × 48,5 cm, som nr. 1.

8) O. 1871. Christen Agersnap Christensen, *29. marts 1871, †13. august samme år i Ølgod. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Type 1b, 73,5 × 42 cm, med stjerne på øvre korsendefelt. Foden afknækket.

9) O. 1872. Hans Peter Christensen, *3. maj 1839 i Østbæk, gift 12. juni 1870, †13. april 1872 i Ølgod. På bagsiden gravvers. Kursiv. Type 2, 72 × 48,5 cm, som nr. 1.

10) O. 1874. Abalone Marie Nielsen, *10. juni 1849 i Vesterlist, gift 9. maj 1872 i Vallund, †22. marts 1874. Gravvers på bagsiden. Kursiv. Type 2, 62 × 48 cm, som nr. 1. Korset står nedstukket i jorden.

11) O. 1877. Kirsten Marie Nielsen, Store Heibøl, *2. febr. 1851, †28. april 1877. Gravvers på bagsiden. Versaler. Type 2, 87 × 48 cm, som nr. 1, dog er korset faststøbt på profileret fod.

12) O. 1881. Henrik Hansen, *2. juni 1835 i Hedehusene, †27. maj 1881 sammesteds. På bagsiden gravvers. Versaler. Type 2, 87,5 × 48 cm, med stjerne på korsenderne og profileret fod. Nord for tårnet.

13) O. 1884. Maren Andersdatter, *maj 1783 i Meilvang, †august 1884 i Agersnap. Versaler. Type 2, 82 × 48 cm, som nr. 1. Nedstukket i jorden. Syd for våbenhuset.

14) O. 1885. Gravvers Madsen, *17. aug. 1806 i Welling, †15. febr. 1885 i Hjedding. Gravvers på bagsiden. Versaler, dog tal i kursiv. Type 2, ca. 99 × 48 cm. Det knækkede kors' profilerede fod er nedstøbt i et jernpostament, 24 × 31 cm, med påsat engelfigur med kors.

15) O. 1895. Kirsten Christensdatter, *17. febr. 1817 i Thorstrup, †11. jan. 1895 i Gammelgaard, Ølgod. På bagsiden gravvers. Versaler. Type 2, 75 × 48 cm, som nr. 1.

**Støbejernskors*. 1) O. 1855. Johan Schmidt Olufsen, *7. juni 1836 i Skærbæk Mølle, †7. marts 1855 sammesteds. Kursiv. Type 1, 83 × 49 cm. Foden mangler. Nu i Ølgod museum (inv. nr. Ø 11.062).

2) O. 1861. Oluff Jörgensen, *1796 i Alslev, †1861 i Skierbek Mølle. Kursiv. Type 3, 118 × 67 cm. Nu i Ølgod museum (inv. nr. Ø 11.063).

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862ff. Embedsbøger for Ølgod-Strelev sogne 1878ff. og 1916ff.

NM2. *Håndskrifter*. F. Uldall: Om de danske landsbykirker II, 238-43 (1880). – *Notebøger*. Søren Abildgaard VIII, 18 (1772). – *Indberetninger*. Jacob Helms 1874 (bygning, inventar, gravminder), F. Uldall 1880 (døbefont), J. Magnus-Petersen 1898 og 1899 (altertavle), Einar V. Jensen 1948 (krucifiks), N. J. Termanen 1953 (herskabsstole), Einar V. Jensen 1956 og 1957 (inventar), Mogens Bencard 1959 (arkæologiske undersøgelser). Liste over fundne mønter 1959. Olaf Hellvik 1960 (kalkmalerier), E. Levin-Nielsen 1962 (ildpotte), Søren Manøe Hansen 1967 (kvader med korsmærke), Mogens Larsen 1978 (malerier), Jens Johansen 1978 (malerier), Elna Møller 1982 (bygning), Ebbe Nyborg 1982 (inventar).

Tegninger og opmålinger. NM2. Indskrift på døbefont ved I. Elling 1798. Tegninger af døbefont, billedkvadre og præsteepitafium samt gnidebillede af fontens indskrift ved E. Rondahl 1896. Rids af altertavle ved J. Magnus-Petersen 1898. Plan, snit og opstalter af bygning samt opmåling af fundamentrester ved R. Aas og R. Graae 1955. Plan af udgravning i skibets gulv ved Mogens Bencard og Holger Schmidt 1959. Akvareller af kalkmalerier ved Olaf Hellvik 1960. Opmåling af alterbord ved R. Aas og R. Graae 1960. Plan og tværnsnit af bygning ved Henrik Gram og Søren Gottfred Petersen 1980. Plan, snit og opstalter af orgel ved R. Graae 1986. – *Ølgod Museum*. Plan, snit og opstalter af bygning ved A. T. Hagerup 1901. Opmåling af fundament til søndre våbenhus 1959. Opmåling af fundamentrester af kapel ved Charlotte Fabech 1988.

Litteratur. Mogens Bencard: Arkæologiske undersøgelser i Ølgod kirke, i ÅrbRibe, XV, 1960-63, s. 355-72.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning og kalkmalerier ved Niels Jørgen Poulsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler), gravminder ved Vibeke Andersson. Redaktionen afsluttet juli 1988.

¹ Repert. 2. rk., 7912. -

² Repert. 2. rk., 9117. -

³ Kronens Skøder IV, 112-13. Et ligelydende skøde til herredsfoged i Bølling herred Jacob Schandrup 1721 (s. 346) er formentlig udfærdiget ved en fejltagelse. -

⁴ RA. Film nr. 9780. Ø. Horne hrd.s provsti 1683-1768. Provsteprotokol. -

⁵ Ifølge provsteprotokollen (note 4) overtog Lichtenberg kirken i maj 1752. -

⁶ LA Vib. Ribe bispearkiv. Miscellanea 1726-74 (C 4.168). -

⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn. Indberetninger 1793-1840 (C 4.705). -

⁸ Synsprotokol 1862ff. -

⁹ Jfr. note 1 og 2. -

¹⁰ RA. Reg. 108A nr. 21. Fortegnelse over indkrævede klokker 1528-29. -

¹¹ RA. DaKanc. B. 81. Jyske tegneiser 8. april og 27. juni 1622. -

¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Uregistreret korrespon-

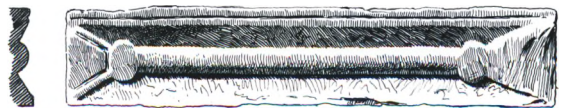

Fig. 61. Karmsten(?) med søjle, indmuret i trappehuset (s. 1523). Tegning af E. Rondahl 1896. – *Stein mit Säule, jetzt im Treppenhaus eingemauert. Zeichnung 1896.*

dance vedr. Ø. Horne hrd. 1732-78 (C 4.84). -

¹³ Talrige versioner kendes, jfr. f.eks. DaSagn II, 511-13. Se også August F. Schmidt: Hejbøl Bonde, i Danske Studier 1952, s. 146-49. -

¹⁴ DaSagn II, 80. -

¹⁵ Mogens Bencard: Arkæologiske undersøgelser i Ølgod kirke, i ÅrbRibe, XV, 1960-63, s. 355-72. -

¹⁶ Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. F. P. 2636; Nordisk Numismatisk Årsskrift 1960, Stockholm, s. 151-52. -

¹⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirke- og præstegårdssyn. Indberetninger 1803-04 (C 4.706). -

¹⁸ Ølgod Museum, 19. årgang, 1984, s. 33-35. -

¹⁹ Jfr. H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, 1944, s. 350f.

²⁰ Jfr. K. Høgsbro Østergård i ÅrbRibe, XII, 1948-50, s. 262f.

²¹ På kirkegården og i skibets gulv er fundet granitafslag fra kvadrenes tildannelse. Jfr. K. Høgsbro Østergaard: Kvaderstensteknik, i ÅrbOldkHist., 1962, s. 37.

²² Jfr. Marianne Nielsen og Niels Jørgen Poulsen: På sporet af den »jyske fod«. Om måleenhederne i jyske, romanske kirker, herunder Ribe domkirke, i Kirkens bygning og brug, Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 41-57.

²³ Apsisbuens bredde er 334 cm (12 fod à 28 cm = 336 cm).

²⁴ Jfr. Ribe domkirkes langhus, i Marianne Nielsen og Niels Jørgen Poulsen (note 22), s. 51-52.

²⁵ Det er tænkeligt, at man ved planlægningen af kirken har taget udgangspunkt i tallet 28, der i antikken og middelalderen regnedes for et fuldkomment tal, jfr. Paul v. Naredi-Rainer: Architektur und Harmonie. Zahl, Mass und Proportion in der abendländischen Baukunst, Köln 1982.

²⁶ Diameter: 57-58 cm.

²⁷ LA Vib. V. og Ø. Horne hrdr.s provsti. Kirkesyn 1892-1932 (C 44A.1).

²⁸ Mandshovedet og løven er i den folkelige fantasi blevet opfattet som Hejbøl bonde og udyret, jfr. sagnet i den historiske indledning.

²⁹ Jfr. Mackeprang: Portaler, s. 170-71; Otto Norn: Jydsk Granit, 1968, s. 19 og figur 32; samme: At se det usynlige, 1982, s. 96 (note 82) og Lise Gotfredsen og Hans-Jørgen Frederiksen: Troens billeder. Romansk kunst i Danmark, 1987, s. 203.

³⁰ Gotfredsen og Frederiksen (note 29, s. 265ff.) opregner en række jyske, granithugne mandshoveder, bl.a. i Tømmerby (DK. Tisted, s. 166), Staby og Stadil (Ringkøbing amt) dog uden at kunne forklare dem nærmere.

³¹ Allerede påpeget af F. Uldall 1880.

³² Nemlig 180 × 38 cm. Mackeprang: Portaler, s. 330 og 334.

³³ Hverken Helms eller Uldall gør nærmere rede for

kragbåndene, og E. Rondahl har ikke leveret nogen tegning. -

³⁴ Triumfvæggens skrånkantede har formodentlig været koordineret med $\dagger$ korbuens kragbånd. -

³⁵ Jfr. Armin Tuulsee: Bönekamrar och Hagioskop, i Konsthistoriska Studier, tillägnade Sten Karling, Stockholm 1966, s. 11-24. I Munke-Bjergby kirke er et lavtsiddende kighul i skibets nordmur (DK. Sorø, s. 370), af Otto Norn opfattet som et hagioskop, jfr. Otto Norn: At set det usynlige, 1982, s. 59. -

³⁶ Præsteindberetninger til Ole Worm I, udg. ved Frank Jørgensen, 1970, s. 227. -

³⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C - 4.189). -

³⁸ RA. DaKanc. B 81. Jyske tegneiser, 8. april og 27. juni 1622. -

³⁹ Opmåling 1:100, 1955, ved arkitekterne Graae og Aas. 1:50, 1988, ved Charlotte Fabech. NM2. -

⁴⁰ 1713 manglede 6 bjælker, hver 8 alen lange, til loftet i »den nye kirke«. Jfr. note 4. -

⁴¹ Sml. også sidekapellerne ved Ulfborg, Vedersø og Ejssing kirke, Ringkøbing amt. -

⁴² LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1788-92 (C - 4.190). -

⁴³ Embedsbog for Ølgod-Strellev sogne 1878ff. Ved embedet. -

⁴⁴ Jfr. Søren Manøe Hansen: Blytækkerne fra Strellev, i: Mark og Montre. Fra sydvestjyske museer 1982, s. 70-80. -

⁴⁵ H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, 1944, s. 338f. -

⁴⁶ Glasstykkerne opbevares i NM2, inv. nr. D 88-101/1959. -

⁴⁷ Dette må vel antages - efter romansk sædvane - at have stået lidt vestligere, fri af apsisvæggen. -

⁴⁸ Udbygningen og sænkningen af alterbords højden kan eventuelt være foretaget af hensyn til opsætningen af den nuværende altertavle 1596. Jfr. også Ansager kirke (s. 1576). -

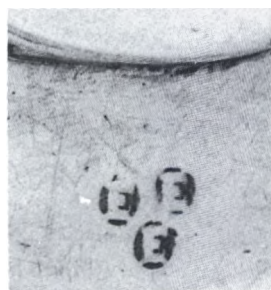

Fig. 62. Alterkalk 1599, stempler muligvis for Engelbrecht Andersen i Ribe (s. 1537, jfr. fig. 29-31). NE fot. 1982. - *Kelch, 1599. Stempel möglicherweise die des Engelbrecht Andersen von Ribe.*

⁴⁹ Nyopmuringen er foretaget efter tegninger af arkitekterne, i Nationalmuseet, hvor der også findes opmåling og fotografier af alterbordet før sammen-skridningen. -

⁵⁰ Som stenhuggermærke ville forsænkningen have udmærkede paralleller i eksempelvis Falling kirke (DK. Århus s. 2718 med fig. 12-13). Opfattet som ufærdig helgengrav (20 × 20 cm i to afsæt, det nedre - 13 × 9 cm) vil den sidde syv cm fra den formodede forkant på en alterbordsplade, der nu måler 43 × 60 cm. Hvis helgengraven har været tænkt midt i bordpladen, vil dennes bredde have været 90 cm, hvilket svarer til alternichens (s. 1525). -

⁵¹ Stiftelsesindskriften læstes endnu ved midten af 1700'rne, da den refereres i DaAtlas V, 738f.. -

⁵² Ifølge embedsbogen (jfr. note 43) bekostedes altertavlestandsættelsen af Ane Kathrine Hansen. -

⁵³ Merete Bergild og Jens Jensen har 1987 tilskrevet Lauritz Andersen Riber malerierne, hvis overmalede tilstand dog nødvendiggør et vist forbehold. Se Merete Bergild og Jens Jensen: Rosenholm-skabet og dets mestre Mikkel van Groningen og Laurids Andersen Riber, i Fra Randers Amt 1987. -

⁵⁴ Se Finn Carpentier Pedersen: Visborg Kirke, blade af dens historie, Jelling 1987, s. 32f. Malerierne tilskrives her Lauritz Andersen Riber. -

⁵⁵ Spirprydelserne har intet museumsnummer. -

⁵⁶ I sin indberetning fremholder Magnus-Petersen ornamentikkens lighed med den 1592 af Caspar Markdanner opsatte altertavle i Kolding S. Nikolaj kirke, der dog er væsentlig mindre professionelt skåret end Ølgod-tavlen. Hovedtrækkene i dens opbygning genfindes i en række altertavler på Haderslevveggen (udført mellem 1610 og 1638). Men som fremhævet af Erik Moltke er altertavlen i Ølgod både ældre »og langt finere« (DK.Sjy. s. 2875f.). Om slotssnedkere se Otto Norn: Slotssnedker og Laugsmester, i Folkeliv og Kulturlevn. Studier tilegnet Kai Uldall 14. september 1960. -

⁵⁷ Merete Bergild og Jens Jensen: Rosenholm-skabet og dets mestre Mikkel van Groningen og Laurids Andersen Riber, i Fra Randers Amt 1987, s. 30f. -

⁵⁸ Stafferingen beskrives i Einar V. Jensens indberetning 1956 som udført i tempera: »Farverne lader sig for fleres vedkommende vanskeligt definere, idet de er malet med ubestemmelige grålige og gullige toner; endvidere er der hvidt, ultramarinblåt, sølvbronzet i flere farver og en del forgyldning. Det hele ser noget forkomment ud«. -

⁵⁹ LA Vib. Skast. Ø. og V. Horne hrdr.s provsti. Synsprotokol 1828-82 (C 44.3-4). -

⁶⁰ Et ønske om fornyelse af alterskranken 1877 var endnu ikke imødekommet 1878, men det må være sket kort efter (jfr. note 59). -

⁶¹ LA Vib. Ribe stiftprovsti og Ribe købstadsprovsti. Synsprotokol for kirker 1812 ff. (C36A.13). -

Fig. 63. *Sognestævnetavle, 1800'rne (s. 1553). I Ølgod Museum. NE fot. 1987. - *Zeittafel für Gemeindefretreffen, 19. Jahrhundert. -

⁶² HofmFund. V, 600. -

⁶³ Fonten nævnes allerede 1853 i koret (jfr. note 59). -

⁶⁴ Jfr. H. Øllgaard: Oltidslevninger i Ølgod Sogn, i ÅrbRibe 1936, s. 9f. -

⁶⁵ Præsten læste før restaureringen kun cifrene »17.5« (embedsbogen, jfr. note 43), men årstallet må være 1725, det år Kirstine Maria Brönsdorff indgik ægteskab. Jfr. H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, s. 330 (hvor årstallet 1724 må være fejl for 1725). -

⁶⁶ Jfr. H. K. Kristensen: Fontehimmel og Kirkevæрге, i ÅrbRibe 1968, s. 73f. -

⁶⁷ Jfr. eksempelvis en fontehimmel fra o. 1650 i Gosmer kirke (DK.Århus, s. 2771). -

⁶⁸ Den tidligere anonyme billedskærer, der i Ribe amt bl.a. kan sættes i forbindelse med altertavler i Jerne og Lønne kirker (s. 982, 1284), altertavlen og prædikestolen i Vester Nykirke (Skast hrd.) og prædikestolen i Guldager kirke (Skast hrd.), er 1987 blevet identificeret af Merete Bergild og Jens Jensen: »Nykirke-mesteren« - Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet. I ÅrbRibe. 1987. Heri tilskrives Jens Mortensen fontehimlen i Ølgod, formentlig med rette. Bla. har dens udskårne frise fyldinger klare sidestykker i frise fyldingerne på prædikestolene i Øster Nykirke (Vejle amt) og Guldager kirker, der må tilskrives billedskæreren. -

⁶⁹ Se V. Thorlacius-Ussing: Billedskæreren Claus -

Fig. 64. *Indsamlingsbøsse, o. 1877, til opførelsen af Bejsnap kirke (s. 1551, jfr. s. 1563). I Ølgod Museum. NE fot. 1987. – *Spendenbüchse für die Errichtung der Kirche von Bejsnap, um 1877.*

Berg, 1922, s. 101f. og symposiepublikationen: Veit Stoß. Die Vorträge des Nürnberg Symposions. Nürnberg 1985.

⁷⁰ Fotografier fra restaureringen 1948 viser det i stærkt ødelagt tilstand med talrige reparationer i fyr. Det havde under bemalingen fra 1760 i rødbrunt rester af en ældre grøn.

⁷¹ Om snedkeren se under Horne kirke (s. 1462 med note 60), hvor det dog endnu ikke var lykkedes at opløse signaturforkortelsen, hvis forled (eller efterled) »G.g.g.l.« (Gud gif gløck) kan bestemmes ved jævnførelse med en indskrift på Ansager kirkes prædikestolshimmel (s. 1584, jfr. også †)skriftestol i Øse kirke s. 1625). Den flittige snedker, hvis navn efter al sandsynlighed må have været Hans Pedersen, har formentlig været elev af Christen Pedersen i Heager (Øse sogn) og kan meget vel – indtil slutningen af 1620'erne – have haft sit værksted samme sted (jfr. s. 1623f).

⁷² Forlægget synes at have været eller at have været afhængigt af gengivelsen i Virgil Solis' passional 1553 (G. Garde: Danske Silkebroderede Lærredsduge fra 16. og 17. Århundrede, 1961, s. 292), der blev mere eller mindre frit kopieret i danske publikationer som Rasmus Hanssøns (Reravius') passional, trykt i Kbh. 1573.

⁷³ Et sådant fremspring ses i Virgil Solis' passional og i deraf afhængige danske gengivelser som Rasmus Hanssøns (Reravius') passional fra 1573 og P. Laurit-

zøns katekismus fra 1594. Se Georg Garde: Danske Silkebroderede Lærredsduge fra 16. og 17. århundrede, 1961, s. 156, 292, 339, 343.

⁷⁴ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger og kirkesyn 1811-15 (C 4.709).

⁷⁵ Vor viden om stolestadernes ældre farvelag bygger alene på Einar V. Jensens undersøgelser 1960 af et par stolegavle, der havde undgået nyere tids afrensning.

⁷⁶ Herskabsstolene må antages at være udført efter 1634, da Jens Mortensen fik borgerskab i Kolding, måske 1646, da Ide Gøye lod opsætte en klokke med sit og Jens Juels navne (jfr. ndf.). Se Merete Bergild og Jens Jensen (jfr. note 68), s. 31 og H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, 1944, s. 325f. -

⁷⁷ I opregningen af sine arbejder for kirken 1761 – som svar på bøndernes klage (jfr. s. 1530 og note 12) – nævner Peder Saxen skabsstol, men den var jo også helt til hans egen nytte. -

⁷⁸ Venligst meddelt af Søren Manøe Hansen. -

⁷⁹ H. K. Kristensen: Øster Horne Herred, 1944, s. 316.

⁸⁰ Ifølge synet 1812 (jfr. note 74) manglede kirken da pengeblok, hvorfor den eksisterende må formodes anskaffet ret kort derefter.

⁸¹ Meddelt af Jydsk Orgelbyggeri.

⁸² Yderligere oplysninger findes i Den danske Orgelregistrant.

⁸³ Se H. Øllgaard: Kirkepottes, i Mark og Montre 1966.

⁸⁴ Se Georg Galster: Danske og Norske Medailler og Jetons ca. 1533 – ca. 1788, 1936, s. 301, fig. 464.

⁸⁵ Holger Rørdam formoder i et responsum til restauratoren (22. marts 1899, i NM2), at versene (delvist gengivet i MarmDan. I, 245) er forfattet af Jens Sørensens. Da også et par andre børn synes at have overlevet faderen (se H. K. Kristensen, jfr. note 45, s. 345) må det være tvivlsomt, om de hvide klæder generelt har skullet karakterisere børnene som døde. Epitafiet er ikke desto mindre ofte anvendt som illustration af 1500'ernes høje børnedødelighed. H. F. Rørdam: Københavns Universitets Historie III, 1873-77, s. 443; PersHistT. IV, 333; ÅrbRibe I-IV, 1903-06, s. 133.

⁸⁶ Af den sidste sætning læstes før restaureringen kun »Anno ... Die ... Seuffren Jensen Prest Till... oc Strellof oc Døde ... Anno 1606«, resten er rekonstrueret på grundlag af et responsum fra Holger Rørdam (jfr. note 85).

⁸⁷ H. K. Kristensen: Nørre Horne herred, 1975, s. 382f. -

⁸⁸ Iver Hemmet, biskop i Ribe, †1629. -

⁸⁹ Jfr. Horst W. Janson: »The putto with the death's head«, Art Bulletin XIX, 1937, s. 423-449. -

⁹⁰ Kay S. Nielsen: Danske Blankvåben, 1978, s. 48f. -

⁹¹ Oplysninger i embedsbogen (jfr. note 43), venligst supplerede af Søren Manøe Hansen. -